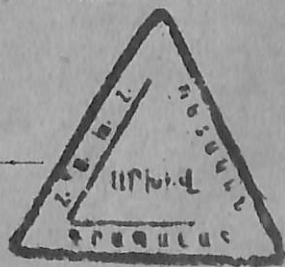

3 քիթ.

ԵԶՆԻԿ ԿՈՂԲԱՑԻ

ԵՂԾ

ՔԵԾԻՆ ՊԱՐՍԻՑ

Թ Ի Ճ Ի Ս

Տպարան «Հ Ե Ր Մ Է Ս» Գրաձևային փող., № 6. Հեռախոս № 566.

1913

295

Կ-21

վասն որոյ զյաշտ առնէր. և առեալ զբարսմունսն՝ զոր 'ի ձեռին իւրում ունէր, որովք զյաշտն առնէր, ետ ցորմիզդ և ասէ. ցայժմ ես վասն քո յաշտ առնէի, յայսմ հետէ դու վասն իմ առնիցես: Եւ 'ի տալ Զրուանայ զբարսմունսն ցորմիզդ և օրհնել զնա, մատուցեալ Արհմենի առաջի Զրուանայ՝ ասէ ցնա. հի այնպէս ուխտեցեր՝ թէ ո որ յերկուց որդուցն իմոց յառաջ առ իս հասցէ, զնա թագաւոր արարից: Եւ Զրուանն առ 'ի չլրելոյ դուխտն՝ ասէ ցԱրհմն. այ սուտ և չարագործ, տուեալ լիցի բեզ թագաւորութիւնն ինն հազար ամի, և զորմիզդ 'ի վերայ քո արքայ կացուցեալ. և յետ ինն հազար ամի Որմիզդ թագաւորեացէ, և զինչ կամիցի առնել՝ արասցէ: Յայնժամ սկսան Որմիզդ և Արհմն առնել արարածս. և ամենայն ինչ՝ զոր Որմիզդն առնէր՝ բարի էր և ուղիղ, և զոր ինչ Արհմն գործէր՝ չար էր և թիւր:

Բ. ԱՅՍՊԻՍԻ անհաւատ և դանդաշանաց բանից տխմարաց մտաց կարկատելոց՝ չէր պարտ ամենաւին բնաւ առնել պատասխանի. զի բաւական էր իւրեանց իսկ անմտութիւնն յանդիմանել զնոսա անգաստին 'ի նոցին բանից՝ որ ընդ միմեանս կուռին, և միմեանց հակառակ են: Բայց քանզի այսու իմն մեծարոյ երեւին առաջնորդք քէշին իւրեանց հնազանդեցելոցն, և խեղդ ընդ անձն արկեալ՝ ձգեն զնոսա 'ի խոր խորատ, հարկ է տալ պատասխանի, և

ցուցանել՝ թէ ոչ ինչ աւելի քան զոր Մանի, զոր ինքեանք մորթեցին, ասեն:

Զի նա երկու արմատս բարոյ և չարի ասէ, և զայն ոչ յղութեամբ և ծննդեամբ, այլ ինքնակացս՝ միմեանց հակառակ. և նոքա զնոյն ասեն՝ տենջանօք Զրուանայն յղութեամբ և ծննդեամբ: Եւ եթէ նոյն քէշէ երկուցունց, ընդէր ատիցեն մոգք զգանդիկս, եթէ ոչ զի վարուքն պատ են 'ի միմեանց. թէպէտ և կերպարանօք և ոչ ճշմարտութեամբ: Այլ 'ի քէշին մի են երկուքեան. նոքա երկարմատեանք, և սոքա նոյնպիսիք. նոքա արեապաշտք, և սոքա ծառայք արեգական, նոքա ամենայն անշնչոց շուռն կարծեն, և սոքա նոյն օրինակ զնոյն իմանան:

Բայց զի Մանի կամեցաւ վերագոյն քան զնոցայն կեղծօք վարս ցուցանել՝ թէ ամենաւին իսկ ազատ 'ի կարեաց ցանկութեանց իցէ, և ոչ քան զնոցայն միայն՝ այլ և քան զամենայն քէշից, ուստի յանդիմանեալ յաղջկանց խռտդտելոյ՝ մորթագերծ մահուամբ պակաւեցաւ 'ի կենաց: Որով յայտ է՝ թէ վարուք և եթ մեկնեալ են 'ի միմեանց. զի նոքա կերպարանողք են և սոքա զեղիք, և յայտ յանդիման անձնադիւրք. այլ կրօնիւք նոյնք և նոյնպիսիք:

Գ. ԱՐԴԻ մեր թողեալ զնոսա, հարցուք զսոսա: Զրուանն, զոր յառաջ քան զամենայն ինչ ասեն, կատարեալ ոք էր, թէ անկատար: Եթէ ասիցեն՝ եթէ կատարեալ էր, լուսիցեն՝ եթէ կատար

լեւալն յումմէ կարօտանայր խնդրել որդի, որ գայցէ և զերկինս և զերկիր առնիցէ. զի եթէ կատարեալ էր, ինքն իսկ կարող էր առնել զերկինս և զերկիր: Ապա եթէ անկատար էր, յայտ է, թէ էր ոմն 'ի վեր քան զնա, որ զնորա թերակատարութիւնն ընդ կարէր. և եթէ էր ոք 'ի վեր քան զնա, նմա պարտ էր առնել զերկինս և զերկիր և զամենայն որ 'ի նոսա՝ առ 'ի ցուցանելոյ զիւր զբարեբարութիւնն և զօրութիւն. և ոչ Զրուանայ որդի շնորհել, որ զերկինս և զերկիր և զամենայն որ 'ի նոսա՝ առնիցէ:

Այլ, ասեն, փառաց առնէր զյաշտն. Հարցցուք. փառքն յումմեք՝ աշողեալ էին նմա, թէ վասն զի մշտնջենաւորն էր՝ փառաւորէր: Եթէ յումմեք պարգևեալ էին նմա փառքն, հարկ է կարծել՝ եթէ էր ոմն 'ի վեր քան զնա զօրագոյն և փառաւորագոյն, ուստի 'ի նա փառքն հասին: Ապա եթէ չէր ոք 'ի վեր քան զնա, 'ի զուր էր զյաշտն հազարամեան առնել. զի փառքն ոչ եթէ անձնաւոր ինչ են, այլ 'ի յաշտութեանէ ուրուք անուանին փառք, որպէս 'ի չաջողութեանէ ուրուք անուանի թշուառութիւն. և երկուքին 'ի դիպաց արգասիք են, և ոչ անձանց հաստատութիւնք:

Եւ այլ ևս. զի եթէ արեգակն և լուսին չէ ևս էին լեալ, որով ժամքն և աւուրք և ամիսք և տարիք կարգին, հազար ամն ուստի երեւէր. զի չէին 'ի

միջի լուսաւորքն, որք զթիւ աւուրք և ամսոց և տարեաց կարգէին. այլ յայտ է՝ թէ անմտութեամբ լի են բաշտադանքն: Դարձեալ թէ երկինք և երկիր և որ 'ի նոսայն՝ չէին, ուր առնէր զյաշտն կամ 'իւ: Յորժամ երկիր չէր և ոչ տունկը ինչ որ 'ի նման է, զբարսմունսն ուստի գտանէր ունել 'ի ձեռին. կամ բնաւ զինչ իսկ յաղէր, զի անասունք չէ ևս էին արարեալ: Եւ որ քան զամենայն անմտագոյն է, զհազար ամ ասեն, յաշտ արար. և յետ հազար ամին յերկուացաւ, ասէ՝ թէ լինիցի ինձ որդի Որմիզդ, և եթէ չլինիցի, և 'ի զուր ինչ վաստակիցիմ: Եւ այնու ցուցանէ՝ թէ տկար էր Զրուանն և կարօտ և առանց գիտութեան, և պատճառք չարեացն նոյն է, և ոչ Արհմն: Զի եթէ նորա չէր յերկուացեալ, որպէս ասենն, Արհմն ոչ լինէր՝ զոր չարեացն արարիչ համբաւեն. այլ ինքն երկմտեաց, որ անհաւատն է և լի անկարգութեամբ:

Զի ոչ երբեք 'ի միոջէ աղբերէ երկու բղիմունք ելանեն, մինն քաղցր և միւսն դառն. և ոչ 'ի միոջէ ծառոյ երկու պտուղք՝ մին անոյշ և մին դաժան: Արդ եթէ քաղցր գիտեն Զրուանն, ոչ պարտին զդառն պտուղն ցԱրհմն 'ի նմանէ համարել. և եթէ դառն հաշուին, չէ պատճառ զքաղցր պտուղն զՈրմիզդ 'ի նմանէ դնել: Եւ 'ի դէպ ելանէ նոցա աստուածական բարբառն, որ ասէ. կամ արարէք զծառն քաղցր, և զպտուղ նորա քաղցր, և կամ արարէք

զծառն դառն, և զպտուղ նորա դառն. զի 'ի ծառոյ անտի պտուղն իւր ճանաչի:

Եւ թէ արարածք յիւրաքանչիւր յօրինուածս կան, և երբեք զսահմանօքն եղելօք նոցա ոչ անցանեն, իրչափ ևս առաւել Զրուանն՝ եթէ մշտնջենաւոր ոք էր, և արարածս առնելոյ հնարս խնդրէր՝ եթէ անձամբ և թէ այլով և թէ որդովն՝ որպէս ասենն, պարտ էր կարգ ինչ ցուցանել և ոչ անկարգութիւն:

Զի ոչ երբեք տեսաք՝ թէ կովք էշս ծնան, և էշք եղինս, և ոչ գայլք մաքիս, և ոչ մաքիք աղուէսս, և ոչ առիւծք ձիս, և ոչ ձիք օձս. բայց միայն մի ինչ ծնունդ է՝ զոր մարդիկ հնարեցան արտաբոյ կարգաց բնութեան, ծնուցանել 'ի ձիոց և յիւրոց ջորիս. և նոյնք անսերմն և անծնունդ են. զի ոչ յԱստուծոյ կարգեցան՝ այլ 'ի մարդկան հնարողութենէ: Արդ Զրուանն եթէ արջառ էր, զկարիճն զԱրհմն զիւրդ ծնանէր. և եթէ գայլ էր, զգառնն զՈրմիղդ հիւմ ծնանէր. ոչ ապաքէն մարդկան մտաց բաշաղանք են:

Զի և Զրուանն իսկ մարդ լեալ է, այր մի բաջ առ Տիտանօքն, և որպէս սովոր են Յոյնք և Արիք և ամենայն ազգք հեթանոսաց՝ զբաշս առ դիւցազունս ունել, հայեցեալ ընդ այն քէշակարկատին Պարսից՝ թէ որովհետեւ մարդիկ աշխարհիս զնա առաստուածս ունին, ևս զերկնից իսկ և զերկրի և

զամենայն արարածոց արարչութիւնն 'ի նմանէ կարծեցուցից:

Եւ զի ճշմարիտ է բանս, յայտ անտի է՝ զի մարդկօրէն բարուք զքէշն կարկատէ, և յղութեամբ և ծննդեամբ զկրօնսն կցկցէ: Զի նախ երկուց արարչաց՝ զբարւոյ և զչարի 'ի միոյն հօրէ զծնունդսն համբաւէ. և ապա մայրենի և քուրական առականօք զարարած լուսաւորացն մուծանէ: Եւ զայն ոչ վասն այլ իրիք, այլ վասն մարմնասիրութեան և ախորժական ցանկութեանն: Քանզի հայեցեալ յազգն արիական՝ թէ իզատէր էր, ըստ նմին նորին մեղկ բարուցն նմա օրէնս կցկցեաց, զի յորժամ զաստուածոցն իւրեանց լսիցեն՝ թէ յանաբժան խառնակութիւնս մտաբերեցին, և նոքանոցին նմանեալք՝ զնոյն անառակութիւնս անխտիր զործեսցեն. յորմէ աստուածականն հեռի՝ որ 'ի վեր է: Զի Աստուծոյ որդի ունել՝ ոչ ամուսնութեամբ վայելէ, այլ մշտնջենաւորութեամբ, որպէս մտաց զբան, և աղբեր զգետ, և հրոյ զջերմութիւն, և արեգական զլուսաւորութիւն: Եւ ոչ որպէս նոքայն ժտին՝ թէ կարօտեալ էր՝ զի որդի մի լինիցի նմա, որում անուն իցէ Որմիղդ: Ո՛վ մորոտութիւն. չե ուրեք որդի 'ի միջի, և նա չյղացելոյն և չծնելոյն անուն զնէր: Ամենայն ծննդոց յետ ծննդեանն զնին անուանք, և նա զիւրդ գառաջ քան զծնանելն զնէր նմա անուն Որմիղդ, բայց թէ հաւատայր՝ թէ

և արդարեւ լինէր նմա որդի. և եթէ հաւատայր՝ ընդէր երկմտեաց, և եղև երկմտութեամբն պատճառ ծննդեան Արհմենի, ուստի չարիքն յաշխարհ մտին: Եւ այն են զարմանք՝ զի միսն 'ի հազարամեայ յաշտն առնելոյ հազիւ լինէր, և միւսն յառժամայն յերկմտութենէ անտի:

Դարձեալ որ զայն գիտաց՝ եթէ երկու որդիք են յորովայնի անդ, զայն ընդէր ոչ ծանեալ՝ թէ միսն բարի և միւսն չար: Եւ թէ գիտաց և ոչ եղծ զչարն, ինքն է պատճառ չարին. ապա եթէ զայն չգիտաց, զիւրդ իցէ հաւատարի՝ եթէ զմիւսն ծանեալ. և եթէ յայնժամ ոչ իմացաւ, յորժամ խաւարին և ժանդահոտ ետես զնա՝ և յայնժամ արդեք ոչ գիտաց: Այլ և գիտաց և ետես և արար զխաւարինն թագաւոր. ինքն է պատճառ չարեացն՝ այնու զի ոչ եղծ զչարն, այլ և թագաւորութիւնն ևս ետ նմա ինն հազար ամի: Եւ ում թագաւորեցոյց զնա, եթէ ոչ բարիօք արարածոցն եղելոցն յՈրմիղդայ առ 'ի չարչարելոյ զնոսա՝ խառնելով 'ի նոսա զիւր չար արարածս:

Այլ և զՈրմիղդ, ասեն, թագաւորեցոյց 'ի վերայ նորա:

Եթէ թագաւոր նորա իցէ Որմիղդն, զիւրդ զբարիօք արարածսն իւր տայցէ չարչարել: Եթէ հայրն յորդոյն արարածս ոչ խնայեաց՝ այնու զի 'ի ձեռս չարին մատնեաց. որդին զիւրսն զիւրդ ոչ զընդայցէ: Առ տկարութեան

ինչ, թէ առ չարակամութեան: Եթէ առ տկարութեան չգեմեղիցէ, ապա ոչ այժմ թագաւորել է նմա, և ոչ 'ի վախճանի՝ որպէս ասենն՝ յաղթել կարէ: Իսկ եթէ առ չարակամութեան իցէ, գտանի զի ոչ միայն հայրն՝ որ թագաւորեցոյց զչարն՝ է պարտ չարեաց, այլ և որդին՝ որ կամակից եղև հօրն և համարձակիչ չարին:

Դարձեալ զի զթագաւորութիւնն որդոցն ետ, միում զինն հազարամեան, և միւսումն զանսպառականն, ինքն յորում կարգի կայցէ: Զի միսն չէրն ինչ՝ չէր իմիք թագաւոր, քանզի և ոչ արարիչ իրիք էր. և յորժամ որդիքն եղեն, նոքա եղեն արարիչք՝ ոմն բարեաց և ոմն չարեաց, և նոքին թագաւորք՝ ոմն ժամանակեան և ոմն յաւիտեանական. և մնաց Զրուանն դատարկ յարարչութենէ և 'ի թագաւորութենէ. զի արարիչ չէ, քանզի չէ իւր արարեալ. և թագաւոր չեղև, քանզի ոչ արարածոց լինէր թագաւոր: Եւ յայտ է՝ թէ ոչ էր երբեք Զրուանն, և ոչ է: Զի որ է ոք, կամ արարիչ է կամ արարած: Այդ սա քանզի ոչ արարիչ է և ոչ արարած, ոչ երբեք նա Աստուած, և ոչ է և ոչ լինի:

Դ. ԱՅՆ իբրև Զրուանն, ասեն, զայն 'ի մտի խորհեցալ՝ թէ ոք յորդոցն իմոց վաղ առ իս հասցէ՝ զնա թագաւոր արարից, գիտաց Որմիղդ և զխորհուրդն յայտնեաց Արհմենին:

Թէ զհօրն խորհուրդ ծանեալ Որմիղդ,

զեղբորն չարածնոյ զխորհուրդ ընդէր ոչ զհիսաց՝ թէ ծակէ զորովայնսն և ելանէ, և յառաջ երթայ առնու զթագաւորութիւնն, որ լինելոց էր առ հոգեոն նմա և արարածոցն իւրոց, զի նախ յառաջնումն իսկ յետս հարեալ վատթարիցէ զնա, և ապա զինն հազար ամն զեղջ և ապաշաւ լինիցի առ ի դար հայելոյ իւր յուղիղ յարարածսն, զոր աղաւաղեալ կամակորիցէ: Եւ կամ Զրուանն, որ զերկուց որդոց զյուրութիւնն զիտաց յորովայնի, յորժամ եկեալ առաջի կայր Արհմնն՝ ընդէր ոչ ծանեալ զնա:

Դարձեալ որ զիւր որդին Որմիզդ անուշահոտ և լուսաւոր անդէն յորովայնին զիտէր, զմիւս որդին՝ թէ ժանդահոտ և խաւարին իցէ, իբր ոչ զիտաց: Ո՛չ ապաքէն յայտ է՝ եթէ ոչ իրք հաւաստիք պատմին ի նոցանէ, այլ առասպելք կարկատունք:

Եւ միւսն ևս՝ որ քան զամենայն անհաւատագոյնն է, զի մին ի հազարամեայ յաշտն առնելոյ հազիւ լինէր, և միւսն յառժամայն յերկուանալոյ անտի: Եւ եթէ ի յերկուանալոյ անտի եղև Արհմն, որդի, ոչ պարտ էր զնա իւր որդի կոչել. զի եթէ իւր որդի էր, նմին նման գոյր և նոյնպիսի կամ թէ բարի էր՝ բարի, կամ թէ չար էր՝ չար: Միթէ և նոյնպէս հայրն Զրուան և բարի էր արդեք և չար. և ի բարիոք երակէն նորա բարեոք որդին եղև, և ի չար մայրէն նորա չարն: Եւ թէ

այնպէս ինչ ոչ էր, ապա և ոչ նա զչարն իւր որդի կոչէր, և ոչ թագաւորութիւն տայր նմա: Այլ թէ ինքն բարի էր, զչարն եղծանէր և բարեոյն տայր զթագաւորութիւնն, որով ինքն քաջանուն լինէր, և զբարի որդին իւր զՈրմիզդ չառնէր միշտ սրտառու: Այլ յայսմ ամենայնէ յայտ է՝ եթէ ոչ երբեք լեալ է Զրուանայ հայր աստուածոց, և ոչ տուի թագաւորութեանց:

Ե. ԴԱՐՁԵԱԼ ասեն, զբարսմունսն զոր ի ձեռին ունէր՝ ցորդին իւր ցՈրմիզդ ետ, և ասէ. ցայժմ ես վասն քոյ յաշտ առնէի, յայսմ հետէ դու վասն իմ առնիցես:

Արդ եթէ նա վասն նորա յաշտ առնէր, զի որդի լինիցի նմա, իսկ Որմիզդ վասն նորա յոր սակս առնէր. միթէ կասկած ինչ ուստեք էր նմա, և այնր աղազաւ. պատուիրէր նմա վասն իւր յաշտ առնել. միթէ յորմէ զորդիւն խնդրեաց, թէ գուցէ ընդ որդոյն տալոյ՝ զնա բաժ առնուցու: Եթէ այն ինչ ի մտի էր նորա, բարսմունքն ինչ ոչ կարէին օգնել. և ի տալ զբարսմունսն չասաց սա՝ թէ դու ինձ յաշտ առնիցես. զի ցուցցէ թէ էր ոմն՝ որում նա վասն որդոյն յաշտ առնէր. և որդոյն պատուիրեաց վասն իւր նմին յաշտ առնել:

Եւ եթէ էր ոք ի վեր քան զնա և քան զորդին, որում զյաշտն առնէին, զնա պարտ էր իմանալ պատճառ իւրեանց և արարիչ ամենեցուն, և ոչ

զԶրուան պատճառ Որմիզդի և Արհմնի. և զնոսա արարիչ չարեաց և բարեաց: Քան Զրուանայ որդի արարիչ տայր, որ ի վերն քան զԶրուանն էր, ինքն իսկ իւրովի չկարէր զերկինս և զերկիր և որ ինչ ի նոսա՝ առնել, որպէս յառաջագոյնն ասացաւ, և զիւր զօրութիւնն և զբարեբարութիւնն ցուցանել: Կամ թէ յորդոյն իւրմէ Արհմնայ կասկած ինչ էր նմա, և վասն այնորիկ զբարսմունսն յՈրմիզդ տայր, զի նոքօք յաշտ արարեալ վերագունին՝ անկասկած լինիցի, ապաքէն պարտ էր ումեք ի միջի լինել, որում զյաշտն առնէր: Եւ եթէ էր ոք ի միջի՝ որում օրէն էր զյաշտն առնել, ապա Զրուանն չէր մշտնջենաւոր, այլ յուժեքէ եղեալ: Եւ պարտ է խնդրել յուժմէ նայն եղև, և ով էր ում ինքն զյաշտն առնէր, և ով այն՝ որում որդոյն հրամայեաց վասն իւր յաշտ առնել: Զի ոչ է մարթ ումեք սկիզբն առնուլ լինելոյ, եթէ ոչ յայլմէ առնուցու զլինելն. և Աստուած միայն կարող իցէ առնել յոչընչէ ինչ որպէս և կամի: Եւ արդ ով իցէ որ զԶրուանն արար, եթէ ոչ Աստուած, որում և զյաշտն առնէր. որ և որդի այնպիսի ետ նմա, զի զերկինս և զերկիր և որ ի նոսա՝ առնիցէ: Եւ այն են զարմանք՝ զի ինքն ոչ արար, և որդոյն Զրուանայ կարող է տալ զառնելն:

Այլ չէր ոք ի միջի, ասեն, որում Զրուան զյաշտն առնէր. եթէ այնպէս իցէ, և ոչ Զրուանն իսկ էր. և մեծի

ծաղու արժանի է, զի չէրն չէին վասն չէին յաշտ առնէր:

Զ. ԱՅԼ թէ և բախտ ևս էր՝ որպէս ասենն՝ Զրուանն, ապաքէն ուրուք բախտ էր. և ով էր արդեք ոյր բախտն էր: Զի բախտ անձնաւոր ինչ չէ, այլ զէպք աջողութեան. որպէս յարդարութենէն արդարն կոչի, և ի քաջութենէն քաջն, նոյնպէս և ի փառաւորութենէ անտի բախտաւոր: Արդ եթէ բախտ էր Զրուանն՝ չէր ինչ անձնաւոր. ուստի յայտ է՝ թէ բնաւ և էր իսկ ոչ Զրուանն:

Եւ եթէ՞ որպէս ասեն՝ ի յերկուանալոյ անտի անտի յղացաւ Արհմնն, յառաջնումն իսկ պարտ էր նմա յերկուանալ՝ զի թող անդէն ետ ընդ ետ լինէր նմա որդի, և ոչ հազար ամ տառապել և յաշտ առնել՝ զի որդի ծնցի: Սակայն եղև նմա թէ չար և եթէ բարի, և զչարութիւնն յիւրոց բարուց առ, և ոչ ի ծննդենէ անտի. քանզի չէր մարթ միում արդանդի զչարեացն գործօնեայ և զբարեացն արարիչ ընդունել: Զի եթէ չար էր, չարին եթէ պարտէր ասպնջակաւ լինել. և եթէ բարի էր, բարեոյն Քանզի բարին և չար ի միում անկանել ոչ մարթէին, որպէս զի ոչ գայլք և գառինք ի միոջէ արգանդէ ծնանին. զորոց զբարեոյն կողմն յՈրմիզդէ զնեն, զարջառաց և զոչխարէ և զայլոց պիտանացուաց. և զչարին կողմն յԱրհմնայն, զգայլոց և զգազանաց և զձձեաց վնասակարաց: Եւ գայն ոչ զիտեն, թէ որպէս վնասակարացն ընդ անվնաս-

սակարան չմարթի բնակել, նոյնպէս և ոչ բարւոյն ընդ չարին մարթէր 'ի միում արգանդի յղենալ: Զի զոր օրինակ չէ մարթ գնուր և զջուր 'ի մի վայր առնել՝ թէ գուցէ յողովեալ կողմն ապականիչ բնկերին իւրում լինիցի, նոյնպէս և ոչ բարւոյն և չարի 'ի մի վայր մտանել հնար էր. ապա թէ ոչ, կամ նա զսա ապականէր, կտմ սա գնա:

Արդ եթէ 'ի սերմանէ իցեն որդիքն, չմարթէր միումն երկուս սերմանս հա-կառակ միմեանց արկանել. նա և ոչ միում արգանդի երկուս սերմանս այլ և այլս ընդունել: Զի թէպէտ և բազում արք 'ի մի կին մերձենայցեն՝ այլ ոչ եթէ ամենեցուն սերմանքն կուռիցին. քանզի առաջին անկեալ սերմին զայսն իբրև գաւելորդս 'ի բաց թքանէ: Եւ զիմրդ էր՝ զի այն արգանդ երկուս սերմանս միմեանց թշնամիս ընդունէր:

Եւ դարձեալ ընդէր ոչ յաղթեաց յաշտածին ծնունդն, և եղև արգելյոր-կուսական ծննդեանն. այլ իջեալ մի-մեանց թշնամիքն հաշտութեամբ խա-ղաղիկ 'ի միում արգանդի գառէ-ին: Նա և հայրն եթէ երկու որդիս գիտէր յորովայնին՝ զմին բարի և զմինն չար, ոչ խառն 'ի խուռն պարտ էր խոստանալ զթագաւորութիւնն, այլ այնմ միայն՝ վասն որոյ զյաշտն առնէր:

Բայց ապաքէն և Որմիզդն մինչև ծնեալ էր՝ թերակատար էր. և զիմրդ թերակատարն զխորհուրդն հայրենի

իմացաւ. զի որ զխորհուրդս ուրուք ճանաչել կարէ, նա 'ի վեր է քան զնա. որ Աստուծոյ միայն է, և ոչ մարդոյ: Ուստի Որմիզդ գերագոյն է քան զհայրն և հօր և իմաստուն. զի մինչ զեռ յորովայնի էր՝ զխորհուրդ հօրն գիտաց. և ելեալ յորովայնէ անտի՝ կարող եղև զերկինս և զերկիր առնել, զոր հայրն ոչ կարաց առնել:

Եւ արդ՝ որ այնչափ հօր և իմաս-տունն էր քան զհայրն, գտանի վատ-թարագոյն՝ զի 'ի վատթարէն խաբեցաւ, այնու զի զխորհուրդ հօրն յայտնեաց նմա՝ ընդ որում անհաշտ թշնամութիւնն պարտ էր ունել և ոչ բարեկամութիւն:

Իարձեալ՝ թէ ծակել ևս պարտ ինչ էր զորովայնն և ելանել, նմա պարտ էր՝ որ զխորհուրդ հօրն իմացաւ. զի թող ինքն նախ երթայր և առնոյր զթա-գաւորութիւնն, և ոչ Արմինայ՝ որ ոչ զխորհուրդ հօրն գիտէր, և ոչ թագա-ւորութեանն ինչ անդ էր: Բայց թէ ծակեաց զորովայնն, թերևս և ոպան իսկ զմայրն. զոր պարտ է խնդրել՝ թէ արդարև արդևք մայր զմոր նոցա:

Այլ ուստի՝ յայտ իցէ՝ թէ մայր գոյր. մանաւանդ զի ասեն իսկ՝ թէ մինչև էր ինչ բնաւ. ոչ երկինք և ոչ երկիր, Զրուան միայն էր. որ մեծի ծաղու ար-ժանի է՝ եթէ ինքն հայր իցէ և ինքն մայր, և նոյն սերմանարկու և նոյն սերմնընկալ: Եւ որ ևս վատթարագոյնն է, իբրև ծակեաց, ասեն, Արմինն զո-րովայնն և եկն եկաց առաջի հօրն,

ոչ ծանեաւ զնա հայրն: Արդ զի-մրդ ոչ ճանաչէր, զի ոք ուրեք չէր՝ մինչ ինքնն միայն էր. Բի ապաքէն յայտ էր՝ թէ որ առ այն եկն, մի ոք յորդոցն նորա էր. և գտանի վատթա-րագոյն ևս քան զվատթարն, զի նա զսա ծանեաւ, և սա զնա ոչ ծանեաւ, և յուրաստ էր յորդոյ անտի՝ թէ իմ որդին անուշանոտ և լուսաւոր է, և զու խաւարին և ժանդանոտ ես: Եւ զիմրդ ոչ էր նորա որդի, որ ընդ բարեք որդոյն նորա 'ի նմին արգան-դի յղացեալ էր, և զնմանէ յուրաստ էր՝ թէ չես դու իմ որդի, և զմիւսմէն խոստուկ թէ որդի իմ է: Եւ եթէ իր-րև 'ի չարէ յուրաստ էր, ապա և յու-թեանն զնա չէր պարտ արժանի առ-նել, այլ անդէն իբրև 'ի չարէ խորշել և սատակել. և ոչ միայն 'ի նա, այլ և զՈրմիզդ՝ որ զխորհուրդսն 'ի վեր եհան:

Է. ԱՅԼ և միւսն ևս անպիտանագոյն է՝ զոր ասեն, թէ և զբարսմունսն ետ նմա՝ առնել վասն իւր յաշտ, իբր ոչ եթէ յՈրմիզդի կամ 'ի յաղելն էր զօ-րութիւնն, այլ 'ի գաւազանն: Զի ե-թէ ինքն հաւատարիմ էր լսելի լինելոյ. ապա աւելորդ իմն էր զգաւազանն 'ի ձեռին ունել. և եթէ ինքն չէր արժա-նի, և ոչ գաւազանքն բաւական էին արժանի առնել յաղելոյ զանարժանս. զի բարսմունս ունել և յաշտ առնել՝ մարդկան գործ է և ոչ Աստուծոյ: Իսկ եթէ 'ի Աստուած էր, և կարող էր զերկինս և զերկիր առնել, զի՞նչ պիտոյ

էր նմա բարսմունս ունել և յաշտ առ-նել, զի զհայրն 'ի կասկածանացն ապ-րեցուցէ: Որ զերկինս և զերկիր կա-րող էր առնել առանց բարսմանցն, զհայրն զիմրդ ոչ կարէր անհոգ առնել առանց գաւազանացն: Եւ արդ յայտ եղև՝ թէ հայրն անմիտ և տկար և յայլ ապաստան էր, և որդին նոյնպէս տը-կար և անմիտ. զի ոչ նա՝ որդի առանց յաշտ առնելոյ կարաց ծնանել, և ոչ որդին՝ առանց զգաւազանսն 'ի ձեռն առնելոյ կարաց զնա ազատ առնել 'ի կասկածանաց:

Ը. ՆԱ և լիկանաց ևս չարին երկոքին պատճառք եղեն, չարչարելոյ զբարեք արարածս բարւոյն: Զի Որմիզդ, ասեն, որ ինչ բարի էր՝ զայն առնէր, և արս արգարս և բարեգործս, և Արմինն զչար արարածս և զդևս:

Արդ՝ եթէ դերն չարի արարածք և չարք էին բնութեամբ, և ոչ մի ոք 'ի նոցանէ բարի ինչ երբեք իմանալ կա-րէր. նա և ոչ Արմինն իսկ զխովինո խայց արդ տեսանեմք, զի միումն՝ որ կարի վայելուչն իսկ է 'ի մէջ արա-բածոց, որպէս ասեն, Արմինն եղև հնա-րագիւտ լինելոյ: Իբրև ետես, ասեն, թէ արարածս զեղեցիկս արար Որմիզդ, և լոյս չգիտաց առնել, խորհեցաւ ընդ դևս՝ ասէ, զի՞նչ օգուտ է Որմիզդի, զի այնպիսի զեղեցիկ արարածս արար, և 'ի խաւարի կան, զի լոյս ոչ գիտաց տունել: Արդ եթէ իմաստուն էր, ընդ մօրն մտանէր, և արեգակն որդի լինէր.

և ընդ բեռն անկանէր, և լուսին ծնանէր, և պատուէր տայր՝ զի մի ոք զխորհուրդն 'ի վեր հանցէ: Զայն լուսնալ Մահմեայ զիւրի վաղվաղակի առ Որմիզդ հասանէր, և զխորհուրդն նմա 'ի վեր հանէր: Ո՛վ անմտութիւն և անհամ մորտութիւն, որ զերկից և զերկրի և զամենայնի որ 'ի նոսա՝ հանգամանսն առնելոյ կարաց գտանել, զսակաւիկ ինչ զհայթայթանացն հնարս չմարթէր իմանալ: Եւ այնու ոչ միայն զՈրմիզդ անմիտ առնեն, այլ և զԱրհմն՝ բարի բարի արարածոցն հնարագիւտ:

Որպէս և զմիւս ևս ասեն՝ թէ Արհմն ասաց, ոչ եթէ չկարեմ առնել բարի ինչ, այլ չկամիմ. և առ 'ի հաստատուն զբանն առնելոյ՝ արար սիրամարգ: Տեսանէս զի կամօք է չար՝ և ոչ 'ի ծնէ:

Արդ զի՞նչ պայծառագոյն քան զլոյս կայցէ, որում Արհմն հնարագիւտ եղև. կամ զի՞նչ գեղեցկագոյն քան զսիրամարգ՝ զոր առ 'ի ցուցանելոյ զգեղեցկագործութիւնն արար: Եւ այսու յայտ է՝ զի թէ չար ոք էր բնութեամբ Արհմն, ոչ հնարագիւտ լուսոյ լինէր, և ոչ արարիչ գեղեցկութեան: Նա և թէ գեւք բնութեամբ չարք էին, չէր հնար Մահմեայն հանգամանաց լուսոյն առնելոյ գուշակ լինել, որում ցայժմ պաշտօնեայք այնր քէշի երիցս յամի զոհս մատուցանեն. ուստի յանդիմանեալ կշտամբին՝ թէ և նոքա դիւապաշտք են. և դեւքն ոչ չարք 'ի

բնէ, այլ կամօք: Եւ եթէ ինքեանք զիւրի զոհս մատուցանեն, որովք երեսօք զդիւապաշտն հալածիցեն: Տեսանէս զի ամենայն ինչ, որ 'ի նոցանէ ասի, առասպելք են և սնոտի պատմութիւնք:

Թ. ԴԱՐՁԵԱՆՆԱՆ Նոքին որ զլուսաւորացն արարած յայսպիսի պատճառնաց դնեն, շրջեալ զայս բանս՝ այլ իմն պատճառ լինելոյ արեգական մուծանեն: Արհմն, ասեն, զՈրմիզդ 'ի ճաշ կոչեաց. և եկեալ Որմիզդ 'ի չկամեցաւ. զճաշն ուտել, եթէ ոչ նախ որդիքն նոցա կուրիցեն: Եւ 'ի խեթկել որդւոյն Արհմնի զորդին Որմիզդի, 'ի խնդիր եղեն դատաւորի և ոչ զտին. ապա առեալ արարին զարեգակն, զի լիցի նոցա դատաւոր:

Անդ հնարագիւտ լինելոյ արեգական ասեն զԱրհմն, և աստ յայտնի իսկ արարչակից լուսոյ, եւ եթէ այլ ոք չգոյր դատաւոր, և առ հայրն չկարէին երթալ, կամ առ այն՝ որում հայրն և որդին յաշտ առնէին ըստ առասպելին:

Եւ արդ զիսորդ իցեն թշնամիք միմեանց Որմիզդն և Արհմն՝ որք 'ի միում արգանդի զայռացին, և 'ի միմեանց ճաշ երթային, և իրերաց գործակցութեամբ զարեգակն ստեղծեալ՝ դատաւոր կացուցանէին: Արդ զմին՝ Զրադաշտ ոմն զեղիսագործութեան դնէ, եթէ 'ի մայրենի և 'ի քեռական առականաց արեգակն և լուսին արարան,

զի ընդ այն հայեցեալ ազգին՝ 'ի նոյն պղծութիւնս անխոր լինիցին. և զմիւսն՝ վասն զամօթն ծածկելոյ համբաւէ՝ թէ վասն դատաւորութեանն արարին: Եւ քանզի ընդ գրովք չեն կրօնքն, երբեմն զայն ասեն, և այնու խաբեն. և երբեմն զայս, և սովին պատրեն զտխմարս: Բայց թէ աստուած էր Որմիզդն, յոչընչէ կարող էր առնել զլուսաւորան՝ որպէս զերկինս և զերկիր, և ոչ 'ի ժանդագործութիւն է, կամ առ 'ի չգոյէ դատաւորի:

Ժ. ԴԱՐՁԵԱՆՆԱՆ միւս ևս իմն ասեն, որ ամենեւին չէ հաւատալի, թէ իբրև մեռանէր Որմիզդ՝ զսերմն իւր յաղբիւր մի արկ, և մօտ 'ի վախճան յայնս երմանէ կոյս մի ծնանելոց է, և 'ի նրմանէ որդի եղեալ՝ հարկանէ զբաղումս 'ի զօրացն Արհմնի. և երկու ևս նոյնպիսիք նոյնգունակ եղեալք հարկանեն զնորա զօրսն և սպառնն:

Նախ այնու յանդիմանին, զի ջուր՝ սերման ոչ պահիչ է, այլ կորուսիչ: Եւ ապա միւսոմն կշտամբին. բան աղբերն զսերմնն կենդանի տայր պահել՝ զինքն ընդէր ոչ զօրեաց պահել կենդանի, այլ այնպիսոյ բարւոյ աստուծոյ որդի՝ 'ի չարէն որդւոյն սատակեցաւ. Եւ յայտ է՝ թէ որք յանկածութեանն յաղթեցին բարւոյն և որդւոյ նորա, և 'ի վախճանի նոքին բռնանալոց են, որոց այնչափ անչափ զօրս համարեն:

Դարձեալ՝ եթէ աստուածք նոցա

մահկանացուք իցեն, ինքեանք յարութեան ակն զիսորդ ունիցին. և մանաւանդ երեքմատեանն յարութեան՝ զոր չէ պարտ յարութիւն համարել, այլ չյարութիւն: Բայց թէ արդարեւ՝ որպէս ասենն՝ թէ որդին մեռաւ, և յՈրմիզդէ և 'ի միւսմէ որդւոյն նորա 'ի խորաշնտէ չէր օրէն թերահաւատ լինել՝ թէ չմեռանիցին. որովհետեւ միանգամ ամուսնաւորաց և մահկանացուաց ազգ է տոհմ աստուածոց նոցա:

Եւ զայնպիսի աստուած ոչ առ աստուածս պարտ է ունել, այլ առ չաստուածս: Զի որ ճշմարիտ Աստուածն է, զամենայն ինչ զիւր մշտնջնաւորութեամբ ունի. որպէս զէնութիւնն, նոյնպէս և զյաւէթ կենդանութիւնն, և զորդին միշտ ընդ իւր ունել՝ առանց իրիք պատճառսնաց և միջնորդութեան, և զարարչութիւնն ոչ 'ի հայթայթանաց, այլ 'ի կամակար կարողութենէ: Եւ ոչ զոք ունի իւր հակառակ՝ թէ ինքն բարեաց արարիչ իցէ և միւսն չարեաց. որպէս նոքա Որմիզդի զբարի արարածսն դնեն և Արհմնի զչարսն. զոր ոչ կարեն ցուցանել, թէ հաւատստեալ հայիցին, չար ինչ արարած՝ որ 'ի բնէ չար իցէ, ոչ զԱրհմն և ոչ զգեւս՝ զոր նմա արարածս դնեն. որպէս բազում անգամ յոգնագոյն օրինակօք ոչ մոռացաք յառաջին ճատսն յայտ առնել:

Այլ թէ Արհմն չար կարծիցի նո-

ցա, վասն զՊարամանի անունն յանձին կրելոյ՝ առ ՚ի յարևէ զարեգակնատինչիկան արկանելոյ, ուստի և զանունն իսկ զՊարամանոյ առ, նոյնպէս և սատանայն անուն՝ ոչ բնութեան ինչ անուն, այլ բարուց, որպէս ՚ի բարութենէ որ բարի կոչի, և ՚ի չարութենէ չար, և այն ոչ եթէ բնածին բարք են, այլ եկամուտս։ Եւ յայտ անտի է, զի բազում անգամ զբազում անգամս տեսանեմք զգօնացեալս, և զգօնսն անդգամեալս. զլկտիս զգաստացեալս, և զգգաստս լկտեցեալս. այն՝ որ ՚ի բանաւորաց ՚ի կողմանէ անտի է։

ԺԱ. ՆԱԼ անբանաւորացն անասնոցն վասն այլ և այլ բարութեն ոչ երկուս արարիչս պարտ է իմանալ, որպէս նոքայն առ տխմարութեան կարծեցին՝ թէ Որմիզդի գնաստունս, զչործեցին և զթռչունս և զձկունս և զբոտանիս և զթռչունս և զձկունս և զբոտանիս ինչ՝ որ բարի և գեղեցիկ զամենայն ինչ՝ որ բարի և գեղեցիկ է՝ արար. և Արհմն զգազանս չարս և զթռչունս պիղծս և զսողունս և զօձս և զկարիճս և զամենայն փաստակար ձիւս։ Եթէ երկինք և երկիր և օդք և ջուրք Որմիզդի արարածք իցեն, և զիմիզ փաստակարքն արարեալք յԱրհմնայ ՚ի նորա երկրի բնակիցին, և զնոյն օդս ծծիցեն, և նովին կերակրովք՝ որ յերկրէ են՝ բուծանիցին, և ՚ի նոյն ջուրս պիղծ ձիւքն ընդ սուրբ ձկունսն սնանիցին, և ՚ի նոյն օդս գիշակեր թռչունքն ընդ ազնուագոյն թռչունսն շողայցեն. զորս պարտ էր

Որմիզդի բարիք արարածոցն սատակել և ոչ սնուցանել, քանզի նորա է երկիր և ջուրք և օդք։

Եւ եթէ գազանք վասն փաստակարութեանն ՚ի չարէ ումեքէ արարչէ կարծիցին, զմարդիկ առաւել արժան է ի չարէ արարչէ իմանալ, և ոչ զնոսա։ Զի սոքա աւելի փաստակար են գազանացն՝ քան թէ պազանքն սոցա. զի սոքա եկեալ ՚ի քաղաքաց և ՚ի գիւղից՝ հետամուտք լինին կոտորելոյ զգազանսն, և նոքա սրացեալք ՚ի լեւրինս և յափափայս ձեպեն անկանել փախստականք. յորոց կիսոցն և մորիքն արտաքոյ բնութեան մարդկան են։

Նոյնպէս և սողնոցն զխօշիւն միայն զմարդոյն առեալ, է որ ՚ի ծակս, է որ ՚ի սորս, է որ ընդ փապարս երկրի մտեալ զօղեն, և եթէ ՚ի կարի նեղելոյ զնոսա մարդկան՝ մեղանչիցեն, այն մարդկան փաս է և ոչ նոցա։ Եւ այնու ոչ ՚ի չարէ ումեքէ պարտ է զգազանսն և զձիւս իմանալ, այլ ՚ի միովք բարւոյ արարչէ. զկէսսն ՚ի պէտս, և ըզկէսսն ՚ի զարդ, և զկէսսն զարհուրեցուցիչս՝ վասն գառապարտ հաարտութիւն մարդոյն ցածուցանելոյ։ Դարձեալ ՚ի նոցա փաստակարութիւն հայեցեալ՝ միմեանց չմեղանչել. զի թէ զնոցայն փաստակարութիւնն՝ որ ոչ խորհրդով լինի՝ ատեալ պարտ իցէ, որչափ ևս առաւել զմարդկան մեղանչականութիւնն՝ որ խորհրդով և նենգութեամբ լինիցի։

Նաև չքոտեօքն զկծեցուցանէ զմեզ, որպէս լուռի և ճանձիւ և մօխով և գոռեխով, մնով և մկամբ, և այլովք նոյնպիսեօք, որք չնչիկքն են, և զմեզ աշխատ կարեն առնել։ Զի է ՚ի նոցանէ՝ որ զմեզ աշխատ առնէ, և է ինչ՝ որ մերումն փաստակար լինի. որպէս և մուկն և ցեց և որդն, և որ ինչ նոցա նմանօք իցէ։ Եւ նոքօք ցածուցեալ զնոսուցանէ զմիտս մեր. զի յորժամ գիտեցեմք՝ թէ և փոքունքն կարող են մեզ փաստակար լինել, իջցուք ՚ի տառապարտ հաարտութիւնէ՝ չունել զանձինս առ մեծարդիս։

Դարձեալ՝ և զինսմն ևս Աստուծոյ զմտաւ ածել՝ թէ ուր փոքունքն կարեն մեղանչել մեզ, զիմիզ կարեալք ապրել՝ թէ ընդ սողունս և ընդ գազանս բնակակիցս արարեալ էր զմեզ։ Այլ և յայն ևս հայել պարտիմք՝ թէ որչափ անասունս վասն մերոց պիտոյից ընդ մեք հնազանդեաց, զձիւս և զուղտս և զփիղոս և զարջաւ և զոչխար. և ՚ի լերանց և ՚ի դաշտաց՝ զայծեմունս և զեղջիւրոս և զաւրիս և զվարդս, որոց կէօքն կրելիք են և կէսք ուտելիք։

Եւ զայն ևս գիտել ետ մեզ, թէ որոց նա կամի՝ յաղթականք կարեմք լինել. և որոց ոչ կամի չկարեմք յաղթել՝ ոչ միայն արգաւորացն, այլ և չնչնոցն։ Զի նա վատթարագոյն բան զլուսն և զմուկն կայցէ. և զայն ոչ սպառել կարեմք, և ոչ յաշխարհէ

մերժել։ Եւ այլն ևս ինչ մի ՚ի ջուրս է, և զմեր պէտս ոչ հարկանիցէ, բայց միայն զի զկծեցուցանիցէ. յորժամ տեսանիցեմք՝ թէ չեմք բաւական զնոսա սպառել, ծանիցուք զանձանց տրկարութիւն, և զիջցուք ՚ի զուր հաարտութենէ, և նմա միայն տացուք զյաղթութիւնն, որ չնչնովքն զմեզ աշխատ առնէ, և զմեծամեծսն հնազանդէ մեզ. զոր օրինակ զփիղս և զուղտս և զաւրիս և զինծա և զյոլագոս. զորոց զկէսսն ՚ի կրելիս, և զկէսսն ՚ի զօսանս ընտելացուցեալ համբուրեցուցանէ։

ԺԲ. ԻՍԿ այլք այլազգ կարծեցին զսատանայէ, թէ Աստուծոյ իսկ զնա չար արար։

Արդ եթէ Աստուծոյ զնա չար արարեալ էր, ընդէր հալածէ եկեղեցի զղևս. եթէ վրէժխնդիրք չարեաց հաստատեցան զեւք, ապա փնտա առնէ եկեղեցի այնոցիկ՝ որ նոքօքն խրատիցին, և հակառակ կամացն Աստուծոյ կայ. զի նա ՚ի խրատ արար զնոսա, և սա հալածէ։ Բայց զի զհալածելն ոչ յանձնէ ինչ ունի՝ այլ յԱստուծոյ, յայտ անտի է եթէ ոչ նախ փշեաց Տէրն յերկոտասանսն հոգի, և ետ իշխանութիւն եւ իշխանանիցն, ոչ կարէին հանել զղևս։ Նա և ինքն իսկ եթէ խրատիչ գիտէր զնոսա, ոչ սատառէր ՚ի նոսա. և ոչ աշակերտացն իւրոց հալածել հրամայէր, որոց իւրն հրաման տուեալ էր մտանել ՚ի մարդիկ։

Եւ զիւրդ իցէ, զի հրեշտակը երբ լսեն զանունն Աստուծոյ՝ ուրախ լինին, և դեւք ոչ երբեք. այլ առաւել, իբրեւ լսեն, քստմնին: Եթէ կարճիչը յանցանաց էին դեւք, ոչ երբեք զմարդիկ 'ի կռապաշտութիւն յօժարեցուցանէին, և ոչ 'ի պէսպէս աղանդս փրկիստփայից և հերձուածողաց, ոչ 'ի բաշխս բախտից, և ոչ ճակատագրաց. և ոչ կապելոց հրամանաց. ոչ ընդ աստեղս պոռնցանել՝ թէ նոքա ինչ իցեն պատճառք բախտաւորութեան և չուսուածութեան:

Եւ զի դեւաց գիւտ է կռապաշտութիւն, վկայէ Դաւիթ՝ թէ ամենայն աստուածք հեթանոսաց դեւք են: Եւ երանելին Պաւլոս ասէ, թէ զի՞նչ հաղորդութիւն կայ Գրիստոսի ընդ բելիարայ: Եւ ահաւանիկ, որպէս ասենն, հաղորդութիւն կայ նոցա ընդ միմեանս. զի եթէ վասն զի չար արար զնա Աստուած՝ չարչարիցէ, չէ օրէն զնա չար կոչել՝ այլ վրէժխնդիր. զի չար յայնժամ էր, թէ զհրամանն ոչ կատարէր:

Բայց ընդէր ոչ նա, այլ հրեշտակ Աստուծոյ էհար զանդրանիկսն եգիպտացւոց, և բազում անգամ զՀրեայն յանապատի անդ: Զի եթէ նա յայն եղեալ էր, ընդէր ոչ նայն հարկանէր՝ այլ հրեշտակ: Եւ յաւուրս Դաւթի՝ եւթանասուն հազար յերկոտասան ցեղիցն Իսրայելի, և 'ի բանահակէ ասորեստանոյն՝ հարիւր եւթա-

նասուն և հինգ հազար զօրս եհար հրեշտակ Աստուծոյ, և ոչ դեւք: Ընդէր և յաւուրս Յեսովայ որդւոյ Յովսեփեկայ՝ հրեշտակ ասէր ցբանսարկուն, որ կայր նմա հակառակ. թէ սաստեացէ 'ի քեզ Տէր՝ սատանայ: Ընդէր և որդիք սատանայի կոչին Հրեայքն՝ վասն զօրինօքն անցանելոյ, եթէ նա կայցէ 'ի հրամանին՝ զոր առ, և նոքա անցին զպատուիրանաւն: Եւ բնաւ իսկ սուտ ընդէր կոչիցի, որ արդարն կայցէ 'ի կարգին. չի ոչ 'ի նմանէ է չարութիւնն, այլ յայնմանէ՝ որ զնա այնպիսի արար. և զմէ՞ առաքիցի 'ի խաւարն արտաքին:

Այլ, ասեն, հանգիստ է նմա խաւարն: Նա աւանիկ ոչ զայն աղաղակէր լէգէոնն դեւաց, այլ թէ տանջանք պատրաստեալ են նմա: Զի կայ մեր և քո, ասէ, որդի Աստուծոյ, զի եկիրդ այսր յառաջ քան զժամանակն տանջել զմեզ: Եւ զի զվատթարութիւնն նորա յայտ առնիցէ, ասէ. ոչ ոք կարէ առնուլ զգործիս հօրին, եթէ ոչ նախ զհօրն կապիցէ: Արդ ընդէր կապէր զնա, եթէ ոչ՝ զի զիտէր թէ կամօք չարանայ, և յորժամ կամի՝ կարօղ է զգօնանալ:

Եթէ 'ի բնէ 'ի չարչարել եղեալ էր զնա՝ ընդէր բամբասէր չարի անուամբ, որ զբնութիւն նոյնգունակ որպիսի եղեն՝ պահէր: Նա և ոչ պատժոց արժանի էր, վասն ստուգելոյ զբնութիւնն. քանզի և ոչ զնուր ոք պատժէ, թէ ըն-

դէր այրես, և ոչ զճուրս, թէ ընդէր հեղձուցանէք: Եւ միանգամայն և հրամանացն եւս հարցուածք սովին մտօք լուծանին:

ԺԳ. ՀՐԱՄԱՆԱՅԻ, ասեն, մեռանիցին մարդիկ, թէ առանց հրամանաց: Նախ պարտիմք գիտել՝ թէ զի՞նչ հրամանքն իցեն, և ուստի՞ բան հրամանացն ընդ աշխարհ տարածեալ իցէ:

Հրաման կապեալ վասն մահուան՝ յաստուածատուր գիրս ոչ ուրեք գտանեմք, քանզի Տէրն մահու և կենաց՝ և կարճել իշխէ զհրամանն իւր և երկայնել: Որպէս առ ջրհեղեղան ասէ. եղիցին աւուրք կենաց մարդկանս այսորիկ հարիւր և քսան ամ. և վասն բազմութեան անօրէնութեանն պակասեցոյց 'ի նոցանէ զքսանն: Եւ որպէս առ Ադամամբն ասէր, յաւուր յորում ուտես 'ի պտղոյ ծառոյն, 'ի նմին մեռանիս. և առ իւրում բարերարութեանն, և վասն որդէծնութեան մարդկան յաշխարհի սերելոյ, ներեաց նմա ինն հարիւր և երեսուն ամ, զի մի գեղեցիկ ստեղծուածն իւր համօրէն ջընջեցի: Եւ վասն արտասուացն եղեկիայի արքայի՝ յաւելաւ նմա հնգետասան ամ: Եւ վասն ապաշխարութեան նիւուէացւոցն՝ ոչ կորոյս զբաղաքն յաւուրն երրորդի ըստ քարոզութեան մարգարէին իւրոյ:

Եւ ոչ որպէս քաղեայքն աստեղանշմարք, որ և զծննդոց պատճառս և

զմահուանց՝ յաստեղաց իբրեւ 'ի կենդանեաց դնեն: Որպէս թէ յորժամ ծընանիցինն, անդէն և մահուանքն իւրաքանչիւր ուրուք անվրէպ սահմանիցին. և ըստ այն ոչ յառաջել ումեք մեռանիլ հնար իցէ, և ոչ յամենալ:

Այլ յանդիմանեն զնոսա և պատեւրազմացն դէպք. զի 'ի միում աւուր բիւրք բիւրուց մարդկան կոտորին այլ և այլք տիովք, կէսք մատաղօրեայք, և կէսք երիտասարդք, և այլք 'ի կատարեալ հասակի ծերութեան. որոց ծընունդքն 'ի միում ժամու չէին, և մահքն 'ի միասին եղանին:

Եւ դարձեալ՝ թէ յաստեղաց էին պատճառք ծննդոց, ընդէր 'ի հնդիկս ոչ ոք երբեք սպիտակ ծնաւ, և ոչ յայլ աշխարհս այնպիսի ինչ երեւակ. մի թէ ամբար միայն ոչ էհաս աստղն սպիտակարար, և ոչ յայլ աշխարհս աստղըն սեւագործ: Եւ ատամունքն հընդկին ուստի՞ իցեն այնչափ սպիտակ:

ԺԴ. ԴԱՐՁԵԱԼ ԲԱԽՏԱՆՈՐՈՒԹԵԱՆՑ և չուսուածեանց՝ զաստեղսն դնեն պատճառս. որպէս թէ աստեղատունք ինչ իցեն, և ըստ դիպելոյ պատճառաւորաց աստեղացն յաստեղատունսն՝ նոյնպիսիք և ծնունդքն լինիցին:

Մինչդեռ առիւծն, ասեն, յաստեղատանն իցէ՝ և ծնանիցի ոք, թագաւոր լինելոց է. և մինչդեռ եզն է և ծնանիցի ոք, հօր և բարենշան գալոց է. և մինչդեռ խոյն է՝ և ծնանիցի ոք, մեծատուն լինելոց է, և որպէս նայն

թաւ և ասուեղ է. և յորժամ կարիճն է՝ և ծնանիցի որ, չար և մեղանչական լինելոց է: Եւ այլքն ևս այլոց ազգի ազգի իրաց պատճառք լինին: Որպէս թէ յորժամ կոհնոսն յաստեղատունն մտանիցէ, թագաւոր մեռանի. որ եղեան իսկ երկիցս, որպէս ասենն, առ Թէոդոսիւ կայսերբ. և քաւդեայքն պնդեալ էին՝ թէ մեռանի թագաւորն, և նա ոչ մեռաւ, զի յամօթ լիցի սափասուտ արուեստգիտութիւնն: Արդ նախ զայն ասանցեն, Բեհան զայնպիսի երկրական անուանս՝ զգիշակեր և զխոտակերս յերկինս, զի պատճառք ծննդեան մարդկան լինիցին. զի որ ոք ուրուք պատճառ ծննդեան կարիցէ լինել, նա՛ ՚ի վեր քան զնա՝ որոյ պատճառն է՝ պարտի լինել իմաստութեամբ: Արդ հասարակաց մտօք հայեցեալ, տեսցուք Բ ՚ի վեր իցէ, մարդըն՝ որ անասնոյն տիրէ, թէ անասունն՝ որ մարդոյն ՚ի հարկի կայ, և ոչ միայն ՚ի հարկի կայ, այլ և կերակուր նորա է: Եւ գաղանացն զկէսան փախստականս եղեալս տեսանեմք. և զկէսան յանտառախիտ մայրիս ամրացեալս՝ յորժամ զբարբառ միայն մարդոյն լսիցեն: Քանզի զահ և զերկիւղ մարդոյն՝ արկեալ է արարչին ՚ի վերայ գազանացն և սողնոցն և անասնոցն և թռչնոց, վասն առաւել զնա պատուելոյն, զորոյ և զարարածն նորանշան իմն ընծայեցուցանէ, թէ ստեղծ որպէս ձեռք, և փչեաց շունչ կենդանի որ-

պէս թէ բերանով. և այնու, զի առաւել պատուական ցուցանիցէ զնա յայտ առնէ:

Այլ զի Աստուած ՚ի յօղապատ մարմնոց ՚ի վեր է, այն յայտնի է ճշմարտից: Եւ եթէ վասն նորա եղեն գաղանքն և անասունքն, որպէս փորձ իրացն իսկ ցուցանէ, զիմրդ էր՝ զի յերկինս ելանէին և մարդկան ծըննդեան պատճառք լինէին. որք այնչափ հեռի են ՚ի կենդանութենէ, որչափ ճրագ մի՝ որ ՚ի մարդկանէ կալմեալ իցէ լուսատու լինել տան ՚ի գիշերի: Եւ չկենդանիքն զիմրդ կարիցեն կենդանեացն պատճառ ծննդեան լինել:

Այլ թէ չէին կենդանիք, ասեն, և ոչ գնայունք էին. բայց զի գնան, յայտ է՝ թէ կենդանիք են:

Արդ լուիցեն. եթէ ամենայն ինչ որ գնայուն է՝ կենդանի իցէ, ապա և ջուրք որ գնան՝ կենդանի համարեսցին. և կրակ վասն շարժելոյն՝ կենդանի կարծեսցի. և օդք և հողմք վասն շնչելոյն՝ կենդանի հաշուեսցին. և տունկը և խոտոց բոյսք, որ թէպէտ յամրադնացք են, սակայն աճելովն երեւին՝ թէ գնայունք են: Եւ արդ որպէս ոչ ամենայն ամենայն գնայուն՝ կենդանութիւն մտաւոր և բանաւոր ունի, նոյնպէս և ոչ արեգակն, և ոչ լուսին և աստեղը, և ոչ երկինք իսկ՝ ընդ որով նորա շրջին՝ կենդանութիւն ինչ մտաւոր և բանաւոր ունին: Այլ երկինք և երկիր անօթք ետեղակալք

են հաստատեալք յարարչէն, ունել ամփոփ ընդ ինքեամբ զամենայն՝ որ ՚ի միջի նոցա է. և լուսաւորքն իբրև ճրագունք լուցեալք, վասն զլուսարն ՚ի միջոյ մեծի տանս փարատելոյ: Եւ են հարկաւոր բնակաւորք. հրամանաւ արարչին իւրեանց, ՚ի վայելս ամենայն կենդանեաց. և իւրեանց ինքեանք չեն, քանզի ոչ գիտեն՝ թէ իցեն և թէ չիցեն: Որպէս և երկինք և երկիր և ջուրք և փայտք և քարինք են վասն որոց եղենն, և իւրեանց ինքեանք չեն. քանզի ոչ գիտեն՝ եթէ իցեն և թէ չիցեն, այնու զի չեն մտաւորք և բանաւորք:

Դարձեալ, որպէս ասենն, թէ յորժամ առիւծն իցէ յաստեղատանն՝ թագաւոր ծնանելոց է. թէ այնպէս էր բազում անգամ բազում թագաւորաց պարտ էր ծնանել. զի ոչ մի միայն ծնանի՝ յորժամ առիւծն յաստեղատանն իցէ, այլ բազումք:

Եւ եթէ արդարև առիւծն էր պատճառ ծննդեան թագաւորաց, ապա ոչ թագաւորի որդի թագաւոր լինէր, այլ ոյր ուրուք և զիպէր ծնունդն մրտանելոյ առիւծուն յաստեղատունն: Իսկ եթէ տեսանեմք՝ եթէ թագաւորի որդի թագաւոր լինի, որպէս Դաւթայ որդի Սողոմոն ՚ի հօրն աթոռ նստաւ, և նորա որդին ՚ի նորա աթոռ. և մի ըստ միովէ կարգ թագաւորացն Յուդայ ձգեցաւ մինչև ցմակաբէացիսն: Նոյնպէս զասորեստանեայցն և զբա-

բելացոցն՝ որդի ՚ի հօրէ առնուին կարգաւ զթագաւորութիւնն: Որպէս և ՚ի Սասանայն ումեմնէ՝ սասանականքն որդի ՚ի հօրէ կարգաւ առին մինչև ցայսօր զթագաւորութիւնն սասանականացն. և չգտաւ առիւծն յերկինս մտեալ յաստեղատունն. զի զթագաւորութիւնն յայլ ազգ ուրեք կարացցէ փոխել յերկրին արեւելից:

ԺԵ. Եի յայտ է՝ թէ որպէս թագաւորութեանն չէ աստղն պատճառ, նոյնպէս և ոչ զօրութեանն, և ոչ մեծատուն առնելոյ. մանաւանդ իսկ զի տեսանեմք զմեծատունս աղքատացեալս, և զաղքատս մեծացեալս: Մի թէ զայն ևս կարիցեն ասել՝ թէ միւսնոյն աստղ մեծութեան և աղքատութեան կարէ պատճառք լինել, և զօրութեան և տկարութեան. քանզի և զհօրս երբեք երբեք տկարացեալս տեսանեմք, և զտկարսն զօրացեալս. և զչարսն զզօնացեալս. և զզօնս չարացեալս: Եւ ուր իցէ այն, զոր ասենն, եթէ որ ինչ ՚ի ճակատագրին գրեալ է՝ հրամանացն, այնմ չէ հնար վրիպել. այլ որ փառաւորն գրեցաւ՝ փառաւոր է, և որ չուան՝ չուառ. և ուր հրամանքն իցեն և յումմէ հրամանքն, ըստ այնմ և մեռանին. և վրիպել չէ հնար ՚ի սահմանելոյ հրամանէն:

Ո՞ հրաման տկար, և անզօր սահման, զոր և գողքն և աւաղակքն կարեն խախտել, յորժամ ՚ի վերայ հասեալ՝ զոմն յընչից և յարևէ արկանիցեն: Եւ

եթէ 'ի սահմանելոյ ինչ հրամանէ իրքն գործիցին, չէ պարտ՝ ոչ թագաւորաց մահու հրաման տալ, և ոչ դատաւորաց քերել և սպանանել զմարդասպանն. որք զպատուհասն 'ի վերայ ածելով յայտ առնեն՝ թէ ոչ ըստ սահմանելոյ ինչ հրամանացն եղանին մեղքն մեղանշականացն, այլ 'ի բռնաւորութենէ չարագործութեանն:

Եւ կամ յորժամ հէն յաշխարհ արշաւիցէ՝ տեւազերծ առնել և կոտորել զմարդիկ, մի՞ գօրս ժողովեցեն, և մի՞ գունդս առ գունդս կազմեցեն՝ հանելոյ զհէնն յաշխարհէ. այլ իրաւունս տացեն՝ թէ հրամանք են աշխարհին 'ի հինէ կոտորել, մեք ընդէ՞ր դառնայցեմք ընդդէմ հրամանացն. այլ գումարելով զգօրսն և հանելով զթըշնամին յաշխարհէ, ցուցանեն՝ եթէ ոչ ըստ սահմանելոյ ինչ հրամանի կոտորածքն գործիցին, այլ 'ի բռնաւորութենէ հինին՝ որ եկեալ ժլատութեամբ կոտորէ զաշխարհ, և մերկանայ յընչից և յստացուածոց:

Ժ2. ԲԱՅՅ զայն ևս գիտել պարտ է՝ թէ զամենայն ինչ զմասս, որ 'ի ֆրասակարաց գործիցի, յառաջագոյն գիտէ Աստուած:

Եւ եթէ գիտէ, ասեն, զֆրասս՝ որ գալոց են 'ի վերայ մարդկան, ընդէ՞ր ոչ արգելուցու:

Եթէ որչափ ֆրասս արգելու Աստուած 'ի մարդկանէ՝ այն ոչ ամեհեցուն յայտնի է, այլ նմա միայն՝

որ զամենեցուն զինամս ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից բաշխէ: Կարճէ երբեք և զֆրասս ֆրասակարացն, զի մի այնպէս երեւցի՝ թէ չկարիցէ արգելուլ զֆրասսն: Դարձեալ թուլացուցանէ և ֆրասակարին՝ յագեցուցանել զկամս իւր յընկերին, զի մի թուլցի ընդ հարկաւ վարել զբանաւորսն, այլ զի յիւրաքանչիւր գործոց անցնիւր հանդէսք երևիցին:

Եւ կանխաւ գիտէ ամենայն, և կանխագիտութիւնն չէ պատճառ չարեաց: Փանդի և ոչ յորժամ տեսանիցէ որ զընկեր իւր ընդ լալիւր տեղիս գընացեալ, և ասիցէ՝ թէ գլորելոց է, նա ինչ եղև պատճառք գլորման ընկերին: Եւ ոչ, յորժամ ընդ աւազակուտ տեղիս գիտեալ զընկերն որ տեսանիցէ, և ասիցէ՝ թէ եղեոն գտանէ, նա ինչ իցէ պատճառք ֆրասու: Եւ ոչ, յորժամ զագնուականի ուրուք գորդի յաղակատանս հասեալ տեսանիցէ որ, և ասիցէ՝ թէ կորուսանելոց է զինչսն հայրենիս. նա ինչ իցէ պատճառք վատնելոյ ընչիցն: Նոյնպէս և ոչ Աստուծոյ յառաջ գիտութիւնն է պատճառք բարեաց կամ չարեաց:

Գիտէ Աստուած կանխաւ զամենայն. այլ է ինչ՝ զոր կամի, և է ինչ՝ զոր ոչ կամի: Կամեցաւ ածել ջրհեղեղ, և ոչ իւր այն կամք էին՝ թէ ջրհեղեղաւ մարդիկ և անասուն առ հասարակ սատակիցին, այլ անարժան խառնիցն ազգին յանդգնութիւնն ած

զնա յայն՝ առնել զոր ոչն կամէր. որպէս ինքն իսկ ուխտէ մարգարէիւն՝ թէ ոչ կամիմ զմահ մեղաւորին, այլ զդառնալն նորա և զկեալ:

Կամէր՝ թէ չէր յանցուցեալ Աղամայ. և քանզի կանխաւ գիտէր զյանցանելն, յառաջագոյն պատուիրեաց նմա՝ չուտել 'ի պտղոյ ծառոյն. և զի ոչ անսաց հրամանին, յիրաւի պատժեցաւ: Կանխաւ գիտաց զՅակոբայ՝ թէ առաքինի լինելոց է, և զԵսաւայ՝ թէ յանպիտանութիւնս կործանելոց է. և վասն այնորիկ մինչև ծնեալ էին, և մինչև մի ինչ բարի կամ չար գործեալ էին, ասէ. զՅակոբ սիրեցի և զԵսաւատեցի: Եւ յառաջագոյն հայեցեալ 'ի նախանձաւորութիւնն Յովսիայ արքայի Յուդայ, ազդ արար կանխագոյն մարգարէիւն՝ թէ յառնելոց է 'ի նոցանէ թագաւոր, որ զկռապաշտութիւնն որդւոցն իսրայելի եղծանիցէ: Եւ յառաջագոյն ծանուցեալ զագնուականութիւնն Կիւրոսի պարսկի, կանխիւ գուշակեաց՝ եթէ արձակելոց է զգերիս ժողովրդեանն: Եւ յայտ է՝ թէ կանխաւ գիտել առաւելութիւն է սքանչելի էութեանն:

Ժ3. ԶԲԱՐԻՆ կամել և ոչ զչար՝ բարերարութիւն մարդասէր բնութեան էր. յառաջագոյն հայեցեալ 'ի հետուութիւն Փարաւոնի, ասէ. ես խստացուցից զսիրտն Փարաւոնի:

Եւ թէ նա խստացոյց, ասեն,

ընդէ՞ր եհար հարուածովք զնա և զերկիրն եգիպտացոց:

Այլ Առաքեալ մտանէ ջատագով Տեառնն իւրոյ՝ թէ ոչ նա խստացոյց զՓարաւոն, այլ ինքն անձամբ զանձն: Եւ ասելն Աստուծոյ՝ թէ ես խստացուցի, այնպիսի ինչ է՝ որպէս որ յորժամ զընկեր իւր կամ զծառայ մեծաւրիցէ, և նա հպարտացեալ արհամարհիցէ զմեծարինն. և նա ասիցէ՝ թէ զի՞ զնեմ նմա մեղ, ես անձամբ արարի ինձ թշնամանս՝ զի ածի 'ի պատիւ զանարժանն: Նոյնպէս և զԱստուծոյն իմանալի է՝ թէ ես ներելովն իմով եղէ պատճառք խստանալոյն նորա. զի ոչ յառաջնումն սատակեցի զանդրանիկն նորա:

Այլ կամեցաւ, ասէ, Աստուած ցուցանել զբարեկութիւնն իւր, և յայտնի առնել զգորութիւն իւր զոր ած բազում երկայնմտութեամբ 'ի վերայ ամանոցն կազմելոց 'ի կորուստ: Ուստի յայտ է՝ թէ երկայնմտութիւնն Աստուծոյ եղև պատճառ խստութեան սրտին Փարաւոնի, այնու զի զվերջին հարուածսն յառաջնումն ոչ ած 'ի վերայ նորա:

Այլ զի չէր քարացուցեալ Աստուծոյ զսիրտն Փարաւոնի, այնու իմանալի է՝ զի մերթ հաւանէր արձակել զժողովուրդն, և մերթ չհաւանէր: Եւ անօթս կազմեալս 'ի կորուստ ինքեանք զանձինս արարին, և ոչ Աստուած, զորմէ ասէն Առաքեալ՝ եթէ կամի, զի ամենայն մարդիկ կեցցեն, և 'ի գիտու-

եթէ 'ի սահմանելոյ ինչ հրամանէ իրքն գործիցին, չէ պարտ՝ ոչ թագաւորաց մահու հրաման տալ, և ոչ դատաւորաց քերել և սպանանել զմարդասպանն. որք զպատուհասն 'ի վերայ ածելով յայտ առնեն՝ թէ ոչ ըստ սահմանելոյ ինչ հրամանացն եղանին մեղքն մեղանշականացն, այլ 'ի բռնաւորութենէ չարագործութեանն:

Եւ կամ յորժամ հէն յաշխարհ արշաւիցէ՝ տեւագերծ առնել և կոտորել զմարդիկ, մի՞նչ ժողովեցեն, և մի՞նչ գունդս առ գունդս կազմեցեն՝ հանելոյ զհէնն յաշխարհէ. այլ իրաւունս տացեն՝ թէ հրամանք են աշխարհին 'ի հինէ կոտորել, մեք ընդէր դառնայցեմք ընդդէմ հրամանացն. այլ գումարելով զգորսն և հանելով զթըշնամին յաշխարհէ, ցուցանեն՝ եթէ ոչ ըստ սահմանելոյ ինչ հրամանի կոտորածքն գործիցին, այլ 'ի բռնաւորութենէ հինին՝ որ եկեալ ժլատութեամբ կոտորէ զաշխարհ, և մերկանայ յընչից և յստացուածոց:

Ժ2. ԲԱՅՑ զայն ևս գիտել պարտ է՝ թէ զամենայն ինչ զմասս, որ 'ի ֆրասակարաց գործիցի, յառաջագոյն գիտէ Աստուած:

Եւ եթէ գիտէ, ասեն, զֆրասս՝ որ գալոց են 'ի վերայ մարդկան, ընդէր ոչ արգելուցու:

Եթէ որչափ ֆրասս արգելու Աստուած 'ի մարդկանէ՝ այն ոչ ամենեցուն յայտնի է, այլ նմա միայն՝

որ զամենեցուն զինամա ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից բաշխէ. Կարճէ երբեք և զֆրասս ֆրասակարացն, զի մի այնպէս երեւցի՝ թէ չկարիցէ արգելուլ զֆրասսն: Դարձեալ թուլացուցանէ և ֆրասակարին՝ յազեցուցանել զկամս իւր յընկերին, զի մի թուիցի ընդ հարկաւ վարել զբանաւորսն, այլ զի յիւրաքանչիւր գործոց անցնիւր հանդէսք երեւցին:

Եւ կանխաւ գիտէ ամենայն, և կանխագիտութիւնն չէ պատճառ չարեաց: Քանզի և ոչ յորժամ տեսանիցէ որ զընկեր իւր ընդ լպիրծ տեղիս գընացեալ, և ասիցէ՝ թէ գլորելոց է, նա ինչ եղև պատճառք գլորման ընկերին: Եւ ոչ, յորժամ ընդ աւագակուտ տեղիս գիմեալ զընկերն որ տեսանիցէ, և ասիցէ՝ թէ եղեոն գտանէ, նա ինչ իցէ պատճառք ֆրասուս: Եւ ոչ, յորժամ զազնուականի ուրուք գորդի յաղակատանս հասեալ տեսանիցէ որ, և ասիցէ՝ թէ կորուսանելոց է զինչսն հայրենիս, նա ինչ իցէ պատճառք վատնելոյ ընչիցն: Նոյնպէս և ոչ Աստուծոյ յառաջգիտութիւնն է պատճառք բարեաց կամ չարեաց:

Գիտէ Աստուած կանխաւ զամենայն. այլ է ինչ՝ զոր կամի, և է ինչ՝ զոր ոչ կամի: Կամեցաւ ածել ջրհեղեղ, և ոչ իւր այն կամք էին՝ թէ ջրհեղեղաւ մարդիկ և անասուն առ հասարակ սատակիցին, այլ անարժան խառնիցն ազգին յանդգնութիւնն ած

զնա յայն՝ առնել զոր ոչն կամէր. որպէս ինքն իսկ ուխտէ մարգարէին՝ թէ ոչ կամիմ զմահ մեղաւորին, այլ զդառնալն նորա և զկեալ:

Կամէր՝ թէ չէր յանցուցեալ Ադամայ. և քանզի կանխաւ գիտէր զյանցանիւն, յառաջագոյն պատուիրեաց նմա՝ չուտել 'ի պողոյ ծառոյն. և զի ոչ անսաց հրամանին, յիրաւի պատժեցաւ: Կանխաւ գիտաց զՅակոբայ՝ թէ առաքինի լինելոց է, և զԵսաւայ՝ թէ յանպիտանութիւնս կործանելոց է. և վասն այնորիկ մինչև ծնեալ էին, և մինչև մի ինչ բարի կամ չար գործեալ էին, ասէ. զՅակոբ սիրեցի և զԵսաւատեցի: Եւ յառաջագոյն հայեցեալ 'ի նախանձաւորութիւնն Յովսիայ արքայի Յուդայ, ազդ արար կանխագոյն մարգարէին՝ թէ յառնելոց է 'ի նոցանէ թագաւոր, որ զկռապաշտութիւնն որդւոցն Իսրայելի եղծանիցէ: Եւ յառաջագոյն ծանուցեալ զազնուականութիւնն Կիւրոսի պարսկի, կանխիւ գուշակեաց՝ եթէ արձակելոց է զգերիս ժողովրդեանն: Եւ յայտ է՝ թէ կանխաւ գիտել առաւելութիւն է սքանչելի էութեանն:

Ժ3. ԶԲԱՐԻՆ կամել և ոչ զչար՝ բարերարութիւն մարդասէր ընութեան էր. յառաջագոյն հայեցեալ 'ի հետութիւն Փարաւոնի, ասէ. ես խստացուցից զսիրտն Փարաւոնի:

Եւ թէ նա խստացոյց, ասեն,

ընդէր եհար հարուածովք զնա և զերկիրն եգիպտացուց:

Այլ Առաքեալ մտանէ ջատագով Տեառնն իւրոյ՝ թէ ոչ նա խստացոյց զՓարաւոն, այլ ինքն անձամբ զանձն: Եւ ասելն Աստուծոյ՝ թէ ես խստացուցի, այնպիսի ինչ է՝ որպէս որ յորժամ զընկեր իւր կամ զծառայ մեծարիցէ, և նա հպարտացեալ արհամարհիցէ զմեծարիչն. և նա ասիցէ՝ թէ զի՞ դնեմ նմա մեղ, ես անձամբ արարի ինձ թշնամանս՝ զի ածի 'ի պատիւ զանարժանս: Նոյնպէս և զԱստուծոյն իմանալի է՝ թէ ես ներելովն իմով եղէ պատճառք խստանալոյն նորա. զի ոչ յառաջնումն սատակեցի զանդրանիկն նորա:

Այլ կամեցաւ, ասէ, Աստուած ցուցանել զբարկութիւնն իւր, և յայտնի առնել զգորութիւն իւր զոր ած բազում երկայնատութեամբ 'ի վերայ ամանոցն կազմելոց 'ի կորուստ: Ուստի յայտ է՝ թէ երկայնատութիւնն Աստուծոյ եղև պատճառ խստութեան սրտին Փարաւոնի, այնու զի զվերջին հարուածսն յառաջնումն ոչ ած 'ի վերայ նորա:

Այլ զի չէր քարացուցեալ Աստուծոյ զսիրտն Փարաւոնի, այնու իմանալի է՝ զի մերթ հաւանէր արձակել զժողովուրդն, և մերթ չհաւանէր: Եւ առթա կազմալս 'ի կորուստ ինքեանք զանձինս արարին, և ոչ Աստուած, զորմէ ասէն Առաքեալ՝ եթէ կամի, զի ամենայն մարդիկ կեցցեն, և 'ի գիտու-

թիւն ճշմարտութեան եկեացեն: Եւ ոչ ապաքէն և նոքա՝ յամենայն մարդկանէ էին:

Եւ ոչ որպէս ընդդիմակաց կողմն ասէ՝ եթէ ոչ ըստ կամել է, և ոչ ըստ ընթանալ, այլ ըստ Աստուծոյ ողորմելոյն, զի որում կամի՝ ողորմի, և որում կամի՝ խստանայ: Եւ ըմբոսանալ զդիմակաց կողմն Երանելոյն, ասէ. դու հիմ ես, հիմ մարդ, որ պահանջես պատասխանի յԱստուծոյ. եթէ և այնպէս ինչ էր, դու հիմ էիր՝ որ համարս պահանջէիր յԱստուծոյ. մի թէ ասիցէ՛ կանց ցրուտն՝ թէ ընդէր այդպէս ստեղծեց զիս: Բայց զի ոչ այնպէս է, նորին իսկ ՚ի նմին թղթի գրեալ՝ ասէ. թէ որում կամիք՝ ընծայեցուցանէք զանձինս ձեր ՚ի հնազանդութիւն, եթէ արդարութեան, և եթէ հնազանդութեան մեղաց: Եւ առ Տիմոթէոս գրեալ՝ ասէ. եթէ ոք սրբէ զանձն իւր, եղև նա անօթ կազմեալ պիտանացու ՚ի գործ տեառն իւրոյ: Եւ մարգարէն ասէ, եթէ արորժեսջիք և լուիջիք ինձ, զբարութիւն երկրի կերիջիք:

Եւ այսու ամենայնիւ և այլովք բազմօր յայտ է՝ եթէ ոչ նա անօթս բարկութեան կազմէ ՚ի կորուստ, և ոչ անօթս արորժութեան ՚ի փառս, այլ ինքեանք զանձինս կամ ՚ի կորուստ կամ ՚ի փառս: Եւ զի չիբ ակնառութիւն առ ՚ի յԱստուծոյ, ասէ. միթէ չըէից միայն Աստուած իցէ՝ և հեթա-

նոսաց ոչ. այո՛ և հեթանոսաց, զինոյն Աստուած է՝ որ արդարացուցանէ զթելփատութիւնն հաւատովք և զանթիփատութիւնն նովին հաւատովք: Եւ դարձեալ՝ թէ զորս կոչեաց ոչ միայն ՚ի Հրէից, այլ և ՚ի հեթանոսաց: Եւ այլուր՝ թէ մի է Տէր, և մի հաւատ, և մի մկրտութիւն, և մի Աստուած ՚ի վերայ ամենեցուն և ընդ ամենեսեան և ամենայնիւ:

Դարձեալ՝ յառաջագոյն սպառնացեալ գերութիւն ժողովրդեանն, ուխտէր՝ թէ ես խօսեցայ, արդ արարից և ոչ դարձուցից: Եւ ոչ թէ իւր այն կամք էին, այլ նոցա ամպարչտութիւնն ած գնալայն՝ որ ոչն կամէր: Եւ եթէ ՚ի նմին հետտութեան յետ սպառնալեացն՝ նոցա չէր աղուացեալ, ոչ մատնէր գնոսս ՚ի ձեռն թշնամեացն: Լաւ համարէր զիւր բանսն շրջել, քան գնոսս ՚ի ձեռս այլազգեաց մատնել. որպէս ՚ի նինուէացւոցն ապաշխարութիւնն հայեցեալ, ոչ կործանեաց զքաղաքն:

Դարձեալ և զերեմիա յառաջագոյն նկատեալ՝ ասէ, մինչ չև նկարեալ էիր յորովայնի, ծանեայ զքեզ: Ծանեայ զքեզ, ասէ. զի ցուցցէ՛ եթէ յառաջագոյն գիտէր թէ որպիսի ոք լինելոց է. և դրոշմեաց գնա ընդ սուրբս այնու՝ զոր ասէ, թէ մինչ չև ելեալ էիր յարգանդէ, սրբեցի զքեզ, և մարգարէ ազգաց ետու զքեզ:

Նոյնպէս և զՍամուէլ և զՅովհաննէս և զՊաւլոս. որպէս և ասէ իսկ՝ թէ ընտ-

րեաց զիս յորովայնէ մօր իմոյ աւետարանել զՈրդին իւր ինն. և զամենայն իսկ սուրբս, որպէս ասէ Առաքեալ՝ թէ զորս յառաջագոյն ճանաչէր, յառաջագոյն սահմանեաց կերպարանակից լինել պատկերի Որդւոյն իւրոյ: Եւ դարձեալ՝ թէ ընտրեաց զմեզ յառաջ քան զլինելն աշխարհի:

Եւ զի բարեաց կամեցող է Աստուած, ուսուցանէ Տէր մեր յասելն՝ թէ այս են կամք Հօր իմոյ, որ յերկինս է, զի ամենայն որ տեսցէ զՈրդի և հաւատացէ ՚ի նա, ընկալցի զկեանսն յաւիտենից: Եւ դարձեալ՝ թէ իմ կերպուր այն է, զի արարից զկամս Հօր իմոյ. և այս են կամք Հօր իմոյ, զի զամենայն զոր ետ ցիս Հայր՝ ոչ կորուսից ՚ի նմանէ. այլ յարուցից գնալաւորն յետնում:

Արդ կամի՝ զի ամենեքեան որ հաւատան յՈրդի, մի կորիցեն. այլ զի յարիցեն յաւուրն յարութեան: Եւ գործն յարութեան յետ ազգաց բազմաց լինելոց է: Բայց Աստուած զբարութեան կամսն և ունէր ՚ի բնէ, և ունի. և ոչ են եկամուտ ՚ի նա կամքն, այլ բնականութեան ըստ անձառ բարեարարութեանն: Եւ որպէս յառաջագոյն ասացաք, իւր կամքն միշտ բարեախորժք, և կամի՝ զի և իւր բանաւոր արարածքն ցանկացողք բարեաց և գործօնեայ արդարութեան լինիցին:

Բայց քանզի գիտէ՝ թէ կէսք գան ըստ կամաց նորա, և կէսք ոչ գան,

վասն այնորիկ զկիսոցն առաքինութիւն՝ վասն զայլս ՚ի բարութեան նախանձ յորդորելոյ՝ անդատին յորովայնէ բարոզէ. նոյնպէս և զայլոցն զանպիտանութիւն. իբր ոչ թէ ինքն զոմն յորովայնէ անպիտան ստեղծանիցէ, և զոմն պիտանի: Եւ թէ այնպէս ինչ էր, զի պիտոյ էր զպիտանին զովել և զանպիտանն պարսաւել. թէ ինքն արարիչ է պիտանութեանն և անպիտանութեանն. նա և ոչ մեղադիր պարտ էր լինել անպիտանութեանն, թէ իւր գնալայն ստեղծեալ էր յորովայնէ:

Եւ արդ յայտ է՝ եթէ ասելն Աստուծոյ, թէ զՅակոբ սիրեցի և զԵսաւ ատեցի, կանխաւ գիտել է՝ թէ սա սիրելի լինելոց է յիւրոց բարութեան, և նա ատելի: Եւ զի յիւրոց բարութեան եղև ատելի Եսաւ, ասէ Առաքեալ. մի ոք պոռնիկ կամ պիղծ իբրև զԵսաւ. և մի ոք արմատ դառնութեան ՚ի վեր երևեալ՝ զայլս նեղիցէ: Եւ յայտ արար՝ թէ յիւրոց կամաց եղև այնպիսի Եսաւ, և ոչ յԱստուծոյ ստեղծութեան. որպէս և այլուր ասէ՝ թէ արար Աստուած զմարդն ուղիղ, և նոքա խորհեցան խորհուրդ Հարութեան: Եւ մարգարէին ասէ. ես տնկեցի զքեզ որթ վայելուչ և զիմրդ դարձար ինձ ՚ի դառնութիւն որթի խոպանացեալ:

ԺԸ. ՈՒՍՏԻ յայտ է՝ թէ Աստուած զգործութեան ամենեցուն զեղեցիկ գործ է. և ՚ի բարութիւն և ՚ի Հարութիւն դառնալոյ զանձնիշխանութիւնն արար

կամակար, զի յոր կողմն և կամիցի՝ կարող իցէ դառնալ. և ըստ գործոցն և զհատուցումնն նոյնպիսի առնուցու. և մի իբրև զանասուն վարիցի, որոց ոչ գործք ինչ բարիք կան, և ոչ հատուցման ակնկալութիւն, այնու զի անասունն է, և չգիտէ ընտրել զչար՝ ի բաբելոյ խորհրդիւ, բայց ՚ի բնական բարուցն. որովք յիշատակօք միայն վարի յօգտակարն, և խորշի ՚ի փնասակարէն:

Յորս են և ազդմունք ինչ բնականք՝ որովք հանդերձելոց իրիք իրաց ազդ լինիցի նոցա. որպէս ձիոյն՝ ՚ի սմբակէն վարելոյ. և եզինն՝ ձմերանի ընդ ալուց կողմն նստելոյ, և մօտ ՚ի գարունն ընդ դրաց կողմն դառնալոյ. և ծիծառն՝ յառաջ քան զաշունն ՚ի ջերին տեղիս ՚ի ձմերոց երթալոյ. և խորդոյն՝ իմանալ յառաջագոյն զձմերունս կարևորս, և վաղ ՚ի մարմանդ տեղիս փութալոյ. և ճայից՝ վաղագոյն տարմատարմ շրջելոյ. և աղանեաց՝ համագունդ երամ երամ խաղալոյ. և ագռաւուց՝ ՚ի ծմակաց վաղագոյն ՚ի ջերին տեղիս գնալոյ. և անգեղոյ՝ ՚ի հեռաստանէ զգիշոյ անկանելոյ դիտաւորութեան:

Եւ այլոցն ևս ամենայն անասնոց և թռչնոց. որպէս և մըջեան՝ յամարանոյն պատրաստելոյ զկերակուր, և ընդ երկու զհատն կտրելոյ՝ զի մի բուսանիցի, և ՚ի ջեր ժամանակ հանելոյ զկտիկն յորջէ անտի և ցամաքեցու-

ցանելոյ. և մեղուաց՝ զդուրս մեղուանոցացն յառաջ քան զցուրտն ականամոմով խնլոյ. և արջոյ՝ յառաջագոյն քան զձմեռն ՚ի բայոց մտանելոյ. և էրէոյ՝ կանուխ ՚ի լերանց ՚ի դաշտ դիմելոյ. և եղջերուաց՝ գտակաւ զժամանակ խառնիցն իմանալոյ. և իշավայրաց քինացելոց՝ զարու յաւանակս ՚ի մատաղութեան կտրելոյ: Եւ այս ամենայն ազդեցութիւնք բնականք են յանասունսն, և ոչ խորհրդականք, որ յարարչէն նոցա տնկեալ են ՚ի նոսա՝ առ ՚ի յօժարելոյ յօգտակարն և խորշելոյ ի փնասակարացն:

ԺԹ. Եւ ոչ միայն յանասունսն են բնական ազդեցութիւնք, այլ և ՚ի մարդկան, որ խօսուեք և իմաստունք են: Որպէս յորժամ ակն խաղայցէ, բնական ազդեցութեամբ վասն զնորոգ ոք տեսանելոյ լինի՝ ասեն՝ նշանակ, որք այնմ ստէպ միտ զնեն: Յորժամ յերանս կամ յայլ անդամս միս խաղայցէ, նշանակ հեծանելոյ ուրուք է՝ ասեն, կամ հանդերձս ագնիւս ագանելոյ, կամ սիրելոյն պատահելոյ, կամ գան ըմպելոյ: Նոյնպէս և յորժամ ոտն կըծիցէ կամ ձեռն, մին՝ անեն՝ ճանապարհի գնալոյ նշանակ է կամ անձրեի, և միւսն՝ առնլոյ ինչ յումք է կամ տալոյ: Նոյնպէս և փնչեն, և լեզուին կծել, և ունկանն հարկանել, և ըմբանին կծել, ոչ եթէ յայտոյ իմեքէ լինի, այլ ՚ի բնական ազդեցութենէ անտի՝ զոր տնկեալ է արարչին յանդամսն:

Զի յորժամ ՚ի խորհրդական զգուշութենէն զեղծիցի, բնական ազդեցութեամբն պատասպարեսցի:

Եւ յօրանջելն և ձգտել, որպէս կարծեցին ոմանք, ոչ ՚ի դիւէ լինի՝ այլ ՚ի մեղկութենէ և թուլութենէ մարմնոյն: Ուստի զստէպ յօրանջելն և ձգտելն՝ հմուտ բժիշկք ՚ի մթերելոյ մաղասոց ասեն, զոր և փորձն իսկ յայտ առնէ. զի յորժամ ստէպ ոք յօրանջիցէ, սարսափիւն գայ զոսկերօքն և քըստմունք զնան ընդ անդամսն:

Եւ ոչ փնչելն ՚ի հրեշտակէ, այլ կամ ՚ի ցրտոյ՝ կամ վասն այլ իրիք բնական ազդեցութեան: Նա և յոգոցն հանել երբեմն յիշատակաւ լինի, և երբեմն առանց յիշելոյ գոք: Եւ զի բնական ազդեցութիւնք են և ոչ ՚ի դիւաց, յայտ անտի է՝ զի և յանասնոց բնութիւնս գտանին նոյնք: Եւ յոգոցն հանել՝ յորժամ ոչ զոք կամ զինչ ինչ բարի կամ զկարիս յիշելոյ լինիցի՝ բնական ազդեցութիւն է, առ ամփոփելոյ զոմն ընդ երկիւղիւ առարչին, և ճանաչելոյ զիւրոյ բնութեանն տկաւութիւն: Եւ յորժամ յիշատակաւ լինիցի, կամ առ սիրոյ սիրելոյ լինի, կամ առ անարթնս ինչ և զփնաս աշխարհելոյ: Որպէս յորժամ ՚ի լըջեաց ծուլայցէ, գիշերական երազովքն ամփոփի ընդ երկիւղիւ:

Ի. Եւ երազոցն այլ և այլ պատճառք են: Եւ ինչ՝ զոր ցերեկ ընդ բերան ածիցէ մարդն, ՚ի նոյն և ՚ի դադարել

մարմնոյն և ՚ի քունն զբաղնուն միտքն. և է ինչ՝ զոր բնաւ չիցէ ածեալ զմտաւ, և տեսանէ յերազի: Եւ այնք երկու պատճառք են:

Կամ հաստատուն ինչ տեսանել իբր ընդ հայելի օրինակաւ՝ յԱստուծոյ շնորհացն ազդեցութենէ, վասն ՚ի լաւութիւնս զմարդն յորդորելոյ, և ոչ յայտ յանդիման ճշմարտութեամբ. որպէս Յովսեփայ և Դանիէլի մեծամեծ իրաց տեսիլք յայտնեցան:

Եւ մի իմն ՚ի հակառակորդէն. քանզի նա անմարմին է, որպէս շունչ մարդոյն անմարմին. և ածեալ կերպարանս կերպարանս առաջի նկարէ, մերթ զկանաց՝ վասն ՚ի ցանկութիւն գրգռելոյ, և մերթ զահագին գազանաց և զսողնոց՝ վասն զարհուրեցուցանելոյ. որպէս և Յոբն ասէ՝ թէ և երազովք զարհուրեցուցանես զիս: Եւ բազում անգամ ՚ի կանաց կերպս եղեալ, զարս խաբէ յերազի. և է երբեք յարանց կերպս դարձեալ, զկանայս յանցուցանէ: Իբր ոչ եթէ արուտկան և իգական անդամք կայցեն նորա, այլ խտրաբաւ զաման ցանկութեանն՝ տայ հեղուլ ՚ի բաց զարութիւնսն: Եւ ոչ, յորժամ ՚ի մարդ մտեալ իցէ, և յարուական կամ յիգական բարբառս պատճառիցի, պարտ է հաւատալ՝ թէ արութիւն կամ իգութիւն գուցէ նորա: Եւ ոչ, յորժամ ցուցանէ՝ թէ ՚ի գանէ կամ ՚ի սրոյ երկնչիցի, հաւատալի է. զի նմա գան՝ Աստուծոյ սաստն է, և սրբոց շնորհք

զոր 'ի Հոգւոյն սրբոյ ունիցին: Կամ 'ի յարթութեան կամ 'ի քաղցրաբերութեան հանգստեան ցուցանէ՝ թէ 'ի գանէ և 'ի սրոյ երկնչիցի, զի զմարդիկ յայն ապաստան արարեալ՝ ծուլացուցանիցէ խնդրելոյ յԱստուծոյ զօգնականութիւնս: զոր և Տէրն իսկ յայտ արար ասելովն, եթէ այս ազգ ոչ ելանէ՝ եթէ ոչ պահովք և աղօթիւք:

Եւ ոչ ամենայն թալանալ և ցնորել մարդկան 'ի դիւէ է, այլ է՝ որ 'ի մաղծոյ է, և է՝ որ 'ի մաղասէ, և է՝ որ յուղղոյն սնանալոյ, և է՝ որ 'ի ստամոքսէ խանգարելոյ, և է՝ որ յորովայնէ խստանալոյ, մինչև ցփրփրել անգամ և զաչս յեղիցողու:

ԻԱ. ԱՅԼ յուղղոյն սնանալոյ՝ և 'ի մտաց իսկ անկանի մարդ, և խօսի ընդ որմս, և կազի ընդ հողմս: Ուստի բժիշկը յամառին՝ թէ բնաւ չիք դե որ 'ի մարդ մտանիցէ. այլ ցաւք են այն, և մեք դարմանովք կարեմք բժշկել:

Այլ մեք զայն ոչ ասեմք. քանզի ճշմարիտ է մեզ բան աւետարանին՝ եթէ բազում դեք, իբրև տեսանէին զՅիսուս, աղաղակէին և ելանէին 'ի մարդկանէ, և նա սաստէր 'ի նոսա և ոչ տայր խօսել նոցա. հանդերձ այլովք հոգնապիտեօք: Եւ լուսնոտքն որք ասին, ոչ եթէ լուսնոյ փոխեալ՝ այնպիսիք կոչին, այլ դաս ինչ է դիւաց՝ որ ըստ լուսնոյ յայտնին:

Եւ փորձել այնչափ իշխէ սատանայ, որչափ հրաման առնու: Եւ յայտ 'ի

Յորայ փորձանացն է. զի եթէ ոչ նախ առ հրաման յԱստուծոյ, ոչ ժողովք փորձել զնա. և 'ի խողից երամակէն, յոր ոչ իշխեցին մտանել դեքն՝ եթէ ոչ առին հրաման 'ի Տեառնէ:

ԻԲ. ԱՅԼ են ոմանք՝ որ վիճին, եթէ բնաւ իսկ սատանայ ոչ փորձէ զմարդ:

Այլ յանդիմանին յԱռաքելոյ, որ ասէ՝ թէ բազում անգամ կամեցաւ զալ առ ձեզ, և խափանեաց զիս սատանայ: Եւ դարձեալ ասէ՝ թէ ոչ է մեզ մարտ ընդ մարմնոյ և ընդ արեան, այլ ընդ իշխանութիւնս և ընդ պետութիւնս և ընդ աշխարհակալս աշխարհի խաւարիս այսորիկ: Եւ յաւետարանին ասէ՝ թէ սատանայի իսկ արկեալ էր 'ի սրտի Յուդայի սկարովտացւոյ, մատնել զնա: Եւ դարձեալ՝ թէ ընդ պատառոյն եմուտ սատանայ: Իարձեալ. խնդրեաց սատանայ խարբալել զձեզ իբրև զցորեան:

Եւ փորձելոյն այնչափ տայ նմա իշխանութիւն, որչափ մարդն հանդուրժել կարէ. որպէս երանելի Առաքեալ ասէ՝ թէ հաւատարիմ է Աստուած, որ ոչ արկցէ զձեզ 'ի փորձութիւն՝ առաւել քան զկար ձեռ, այլ արասցէ ընդ փորձութեանն և զելս՝ զի համբերել կարասչիք: Եւ Տէր մեր ուսուցանէ յաղօթսն ասել մեզ՝ թէ մի տանիք զմեզ 'ի փորձութիւն, այլ փրկեալ զմեզ 'ի չարէ: Զի ցուցցէ թէ և աղօթիւք կարեմք ապրել 'ի փորձանաց չարին:

ԻԳ. Եթէ այդպիսի իցէ, ասեն, փորձելոյ վասն հաստատեալ է զնա Աստուծոյ:

Այլ մեք 'ի վերագոյնսն իսկ բազում վկայութեամբ զրոց սրբոց ցուցաք, թէ ոչ 'ի չարչարել և 'ի փորձել արարեալ է զնա Աստուծոյ. այլ և նովաւ՝ որ 'ի չարութիւնն կործանեցաւ, զործ բարւոք գործէ Աստուած, թէպէտ և չարն ոչ այնպիսի մտօք մատչի փորձել, այլ համարի յաղթել, և գտանի պարտաւորեալ: Թուլացուցանէ ըստ չարեաց կամաց նորա փորձել զառաքինիս. և մտեալ 'ի փորձութիւնսն նորա՝ իբրև 'ի բովս, գտին և ընտրին իբրև զոսկի սուրբ ելեալ 'ի հալոցաց:

Արդ եթէ չարեաց արքանեակ արարեալ էր զնա Աստուծոյ, ոչ յաւուրսն Աբաբայ՝ հոգի սուտ լինէր 'ի բերան մարգարէիցն ստոց. այլ նմա պարտ էր հարկանել զայն սպասաւորութիւնս: Եւ ընդէր հոգի՝ որ ոչ դաւանէ զՏէր Յիսուս՝ չիցէ* յԱստուծոյ, որ զԱստուծոյ սպասն ոչ խափանէ. և ընդէր մարդասպան կոչիցի, որ կեցուցին է փորձութեամբք. և ընդէր որք ոչն հաւատան 'ի Տէր Յիսուս՝ որդիք չարին կոչէին, եթէ նա Աստուծոյ բանիւ իցէ փորձիչ: Եւ եթէ չարին կամաւորի Աստուծոյ որդիք իցեն չարայք, ընդէր և ոչ Աբրահամ այնպէս անուանիցի, և ընդէր սուտ և մար-

*) Իցէ:

դասպան անուանիցի չարն, եթէ 'ի ճշմարտութեան կայցէ և ոչ 'ի ստութեան:

Եւ գրեցուք՝ թէ Հրեայն յանձնէ խօսիցի սուտ, նա ընդէր կոչիցի հայր Հրէին՝ որ ոչ սուտ առնէ զբնութիւնն, այլ որպէս եղևն՝ այնպէս խօսի: Եւ ընդէր ասիցէ Առաքեալ՝ թէ հնազանդելոց է փրկչին մերում հանդերձ մահուամբ և սատանայ, և անկանելոց է յիշխանութենէ և 'ի պետութենէ իւրմէ՝ որ աստուածանալն անձամբ կամեցաւ: Եւ ընդէր կապիցի և 'ի տանջանս մատնիցի. հի ապաքէն՝ զի իւրովք կամօք զԱստուծոյ սպասն խնդրէր առնուլ 'ի մարդկանէ, և 'ի կռապաշտութիւնս ձգէ. և դիւթութեամբք և հմայիւք և բաւղէութեամբ վրիպեցուցանէ զմարդիկ յԱստուծոյ ճշմարտութենէն:

Եւ թշնամի կոչի՝ վասն զորոմնս 'ի մէջ ցորենոյն սերմանելոյ. ուստի յայտ է՝ եթէ ոչ բնութեամբ է թշնամի, այլ կամօք: Եւ եթէ բնութեամբ էր նմա չճանաչին զԱստուած Հայր, զՈրդին զիմարդ կարէր ճանաչել և աղաղակել՝ թէ դու ես Որդին Աստուծոյ: Եւ զարձեալ զառաքելոցն նորա ասել՝ թէ արքն այնորքը ծառայք են Աստուծոյ բարձրելոյ:

Եւ յայսմ ամենայնէ յայտ է՝ եթէ ոչ է բնութեամբ չար, այլ կամօք. և ոչ չար և չարչարիչ արարեալ է զնա Աստուծոյ, այլ չարակամ բարւոքն

նորա առաքինեցուցանէ զարդարս. և նորա ոչ ինչ գոյ յայնմ շնորհ:

Ի՞. Ե՞հ ոչ լուսաւորքն, որպէս յառաջագոյն ասացաք, կենդանիք ինչ են և պատճառք բարեաց կամ չարեաց, այլ միայն յոր կարգեցանն՝ զայն սպասաւորութիւն հարկանեն: Որպէս ասաց Մովսէս, թէ արար Աստուած զլուսաւորսն մեծամեծս, և եղ զնոսա՝ ի հաստատութեան երկնից՝ լուսատու լինել յերկիր: Ուստի յայտ է՝ թէ վասն լուսատու լինելոյ միայն արարան, և ի նշանս և ի ժամանակս և յաւուրս, յամիսս և ի տարիս: Ոչ իբրեւ զկենդանիս, այլ իբրեւ զլուսաւորս լուսատու լինել որք ի ներքոյ երկնից, և զնշանս աստուածգիտութեան ցուցանել, և զանձրեաց և զօդոց փոփոխմանց: Որպէս և Տէր մեր ասէ. յորժամ տեսանիցէք ընդ առաւօտս զերկինս կարմրացեալ, ասէք՝ թէ անձրեւ լինելոց է, և լինի. և յորժամ հարաւ շքնչիցէ, ասէք՝ թէ խորշակ մեծ լինելոց է, և լինի:

Քանզի ընդ ծագել արեգակն, օդոյն զխոնաւութիւն ջուրց առեալ՝ զճառագայթիւք արևու արկանէ, և քանզի չեւ ևս է թանձրացեալ և ամպացեալ օդն, սակաւիկ մի արգելլոյն զնշոյլսն՝ կարմրացուցանէ միայն զարևն և ոչ մթացուցանէ. ուստի երևի՝ թէ անձրևի նշանակ է:

Նոյնպէս և լուսին ի խոնաւութենէ օդոց նեղեալ, չանայ յիւրմէ՝ զխոնա-

ւութիւնն ի բաց պարզել. ուստի մերձեալ խոնաւութեանն, և ի նա չհասեալ՝ բակ առեալ ծրանայ շուրջ զնովաւ. որով յայտ առնի անձրեաց նշանակ: Եւ այն ոչ միայն ի լուսնի, այլ և ի ճրագի՝ որ նուազագոյն լոյս է՝ ևս երևի:

Ի՞. Ե՞հ ոչ երկինք շրջին, զորմէ ասեն արտաքին իմաստունքն՝ թէ մերթ ի շրջին ծածկեն զլուսաւորսն, և մերթ յայտնեն: Եւ եթէ զամենայն օր շրջիցին՝ զիւրք զարևն աւուր աւուր ի նոյն արևելս ածիցեն, և զլուսին յամսեան հազիւ ի նոյն տեղիս: Եւ այլ ևս աստեղք են, որ ի տարւոյ հազիւ մի անգամ հասանեն ի նոյն տեղի. և են, որ որպէս ասեն, յերկրոտասան ամ ի նոյն տեղի. և է, որ ի տարւոյ և ի կիսում. և է, որ յերեսուն ամի:

Այլ ի փորձ իրացն այլազգ յայտ առնի: Զի աստեղքն, որք զցայգ յերկինս են, և զցերեկ անդէն գտանին. թէ երկինք շրջէին, ոչ ի նոյն շաւիղս՝ յորս ցայգն տեսանէաք՝ ի նոյնս և զցերեկն գտանէին. այլ քանզի ընդ նոյն շաւիղս գնան, որպէս և տեսանեմք իսկ և զլուսին և զաստեղս ի նոյն շաւիղս, յայտ է՝ թէ նոքա գնան, և երկինք կան անշարժ ետեղակալք: Որպէս և աստուածատուր իւկ գիրք հաստատութիւն կոչեն զերկինս: Եւ որ ինչ հաստատութիւն է, չէ շարժուն:

Իսկ այլոց ի գրոց պատճառս առեալ, ասեն. ի նոյն իսկ գիրս գրեալ է՝ թէ

եղ զնոսա ի հաստատութեան երկնից. ուստի յայտ է՝ թէ բեռեալք են, և ոչ գնայունք:

Այլ թէ այնպէս իցէ, յորժամ զԱդամայ ասէ թէ եղ զնա ի դրախտին փափկութեան, բեռեալ համարեսցին, և մի գնայուն: Իսկ եթէ զԱդամայ շրջեն՝ եղ կոչեն աստուածատուր գիրք, յայտ է՝ թէ և զլուսաւորացն զգնացս՝ եղ անուանեն գիրք:

Մանաւանդ զի և ի բազում իսկ տեղիս գտանեմք զգնացս լուսաւորացն. որպէս յորժամ ասիցէ Յեսու որդի Նաւեայ. թէ կայցէ արեգակն հանդէպ ձորոյն Գաբաւոնի, և լուսին դէպ դաշտին էլոնայ: Եւ հասաց՝ թէ երկինք դադարեսցեն ի գնացից իւրեանց, այլ լուսաւորք. ուստի յայտ է՝ եթէ երկինք ետեղակալ են, և լուսաւորքն գնայունք: Եւ առ Նեգելիաւ ասէ. դարձցի շողն անդրէն յետս գտասն աշտիճանօք արեգակն ապարանիցն: Որով երևի՝ թէ արեգակն դարձաւ յետս, և ոչ երկինք: Եւ յեկլեսիաստէսն գրեալ է՝ թէ ծագէ արեգակն, և մտանէ արեգակն, և ի տեղի իւր ձգի. ինքն ծագեալ անդ գնայ առ հարաւով, և պատի առ հիւսիսեաւ. զի ցուցցէ՝ թէ ցերեկ առ հարաւակողմամբ գնայ ընդ արևմուտս, և զցայգ առ հիւսիսեաւ դառնայ յարևելս՝ ընդ լեռանց ստորոտովք, որպէս ասեն իմաստունք. և ոչ ընդ ծով, որպէս ասեն, և ոչ ի ներքոյ երկրի. զի ի ներքոյ երկրի ոչինչ է, որպէս

ասէ Յոբ՝ թէ ձգեաց զերկիրս ի վերայ ոչընչի, և յԱսորիսն ասի՝ թէ կացոյց զերկիր ի վերայ ոչընչի: Եւ ընչի իմիջ յոչընչի չէ հնար գնալ, և ոչ ցամաքական բնութեան ընդ խոնաւութիւն ջուրց:

Այլ, ասեն. մեք իսկ աչօք տեսանեմք, զի ի ծովէ ելանէ:

Եւ զայն ոչ գիտեն՝ թէ վասն զի ցամաք ուրեք ի ծովէ անտի ոչ երևի, յայն սակս թուի՝ թէ ի ծովէ անտի ելանիցէ: Որպէս յորժամ թէ յարևմուտս որ մօտ իցէ, և լեռուն ինչ յարևելից կողմանէ կայցէ, թուի նմա՝ թէ ի լեռնէ անտի ելանիցէ արեգակն: Եւ յամենայն տեղիս, որ ընդ անբաւ ինչ որ ուրեք կայցէ, թուի նմա՝ թէ անտի ուստեք ի մօտէ ելանիցէ արեգակն: Նոյնպէս և նոցա՝ որ մօտ առ ծովուն կայցեն, քանզի ոչ կարէ ակնբաց ի ցամաք գործել, թուի՝ թէ ի ծովէ ելանիցէ. որ ոչ ի ծովէ անտի ելանէ, այլ ի ծագաց երկնից: Որպէս և Դաւթի ի հոգւոյն սրբոյ ուսեալ, ասէ՝ թէ ի ծագաց երկնից են ելք նորա, և հանգիստը նորա մինչև ի ծագս նորուն:

Այլ և ցօղ սաստիկ, ասեն, արկանէ յաշխարհին. ուստի յայտ է՝ թէ ի ծովէն ելանէ:

Եւ զայն ոչ գիտեն՝ թէ զօդոյն, որ ցայգ ուռնու ի խոնաւութենէ ջուրց, հասեալ ջերմութեան ճառագայթից արեգակնան՝ շթեցուցանէ ի բաց գտամկութիւնն, ուստի ոչ միայն անդ,

այլ յամենայն երկրի ընդ արեւածայրս ցօղ անկանի:

Եւ եթէ երկինք շրջիցին, զիմորդ զփռոնայն և զայլոց աստեղաց պատ-
ճառաւորաց ասիցեն յաստեղատունսն
մտանել, որոց մտանելն ապաքէն գնա-
լով լինիցի, և ոչ առանց գնացից:

Ի 2. ԱՅԼ և երկիր, ասեն, 'ի միջոցի
կայ: Եւ տան օրինակ ինչ այսպիսի՝
թէ զփամփուշտ, յորժամ փչել կամի-
ցիս, ընկեալ 'ի ներքս հատ մի կորե-
կան, և փուքն՝ որ 'ի փամփուշտին ար-
գելու՝ առնու զկորեկահատն և 'ի մի-
ջոցի ունի, ոչ 'ի վեր տայ գալ և ոչ 'ի
խոնարհ ձգել: Նոյնպէս, ասեն, և օդս՝
որ է 'ի մէջ գնդին երկնից՝ փակեալ
կայ, և ունի զաշխարհս 'ի հասարա-
կածի. ոչ 'ի վեր տայ վերանալ և ոչ
'ի խոնարհ հակել:

Նախ յիւրեանց իսկ բանիցն յան-
գիմանին. զի ասեն՝ թէ որ ինչ թեթե-
ւէ, 'ի վերին կողմն գնայ, և որ ինչ
ծանր է, 'ի խոնարհ: Որպէս և փորձ
իսկ իրացն յայտ առնէ. զի ծուխ և
շոգի երկրի՝ և բոց հրոյ, քանզի թե-
թեւ են, 'ի վեր կողմն գնան. և զքար
և զերկաթ և զփայտ և զայլ ևս ինչ
նոյնպիսիս, որչափ և 'ի վեր ոք ձգիցէ՝
'ի խոնարհ միտեալ իջանեն: Եւ եթէ
զսակաւ ինչ զծանրութիւնս ոչ կարէ
օդն 'ի վեր առնուլ ունել, որչափ ևս
առաւել զայնչափ ծանրութիւն երկրի
չէ հնար օգոյ 'ի վեր ունել, այլ Աս-

տուծոյ բանին՝ որ կացոյց գնա 'ի
վերայ ոչընչի:

Եւ որ երկմտիցէ ոք՝ թէ զիմորդ կա-
րիցէ այսչափ ծանրութիւն 'ի վերայ
ոչընչի կալ, հայեցեալ յերկնիցն հաս-
տատութիւն՝ որ ոչ 'ի վերայ իրիք
կայ, և հաւանեսցի՝ թէ որ զերկինս
բանիւ հաստատեաց 'ի վերայ ոչընչի,
նոյն և զերկիր կացոյց 'ի վերայ ո-
չընչի, և նորին հրամանն ունի և
զերկոսին անշարժս և ետեղակալս: Ըստ
այնմ՝ թէ ինքն ասաց, և եղեն. հրա-
մայեաց, և հաստատեցան: Եւ կացոյց
զնոսա յաւիտեանս յաւիտենից. հրա-
ման եղ, և ոչ անցցէ:

Եւ այլ ևս ասեն: Թէ 'ի վերայ ո-
չընչի կայ երկիր, զիմորդ ասէ Դաւիթ՝
թէ հաստատեաց զերկիր 'ի վերայ
ջուրց, և զարձեալ՝ թէ ինքն 'ի վերայ
ծովու արկ զհիմունս նորա, և 'ի վերայ
գետոց պատրաստեաց գնա:

Որ զայդ 'ի Դաւիթայ լուաւ, զմիւսն
'ի Յօբայ և յենայեայ լուիցէ. զի նորա
'ի վերայ ոչընչի ասեն, և սա 'ի վերայ
ջուրց: Արդ ոչ եթէ հակառակ ինչ
միմեանց են գիրք, այլ զոր միոյն
թողեալ է, միւսն առնուլ նովին Հոգւով:
Որպէս տեսանեմք իսկ՝ զի որ ինչ
Մովսէսի չէ ասացեալ, այլ մարգարէք
լցին նովին Հոգւով: Մովսէս ասէ.
Եստեղծ Աստուած զմարդն հող յեր-
կրէ, և փչեաց 'ի նա շունչ կենդանի:
Եւ փչին զեռ ևս 'ի միջի կայ կարծե-
լոյ՝ թէ իցէ արարած շունչն թէ չիցէ:

Արդ զայ Զաքարիա մարգարէ նովին
Հոգւով վարեալ, և ցուցանէ զարարած
շնչոյն: Ասէ. որ հաստատէ զհոգի
մարդոյն 'ի նմա. և Եսայիաս ասէ՝ թէ
զամենայն շունչ ևս արարի:

Նոյնպէս և ոչ զհրոյ, և ոչ զջրոյ, և
ոչ զօդոյ, և ոչ զփայլատականց, և ոչ
զորոտմանէ, և ոչ զխաւարէ ճառէ ինչ
Մովսէս. զորս յերկուց 'ի մեծ անօ-
թոցն, յերկնից և յերկրէ, պարտ է
իմանալ՝ թէ ամենայն ինչ որ 'ի միջի
նոցա գտանի՝ հարկ է զի ընդ նովին
արարեալ իցէ. ըստ այնմ՝ թէ արար
Աստուած զերկինս և զերկիր և զամե-
նայն որ 'ի նոսա:

Ի 3. ԱՅԼ զի մի պատուօք ինքնա-
կացութեան տգիտաց կարծիցին, որոց
արարածն 'ի Մովսէսէ ոչ ճառեցաւ,
առ 'ի հատանելոյ զպատճառն պատ-
ճառախնդրացն՝ այլովք մարգարէիւք
նոյն Հոգի ընծայեցուցանէ զարարածն
նոցա:

Նախ Դաւիթ իսկ, որով զամենայն
իմանալի զօրութիւնսն և զերեւելի ա-
րարածս 'ի փառատրութիւն արարչին
կոչէ, յորժամ ասիցէ. օրհնեցէք գնա
երկինք և երկիր և հրեշտակք և զօ-
րութիւնք և հուր և հողմք և մրրիկք՝
որ առնեն զբան նորա: Եւ որ 'ի պաշ-
տօն մտանեն, և զարբանեկութիւնն
հարկանեն, յայտ է՝ թէ արարածք են:

Եւ ձիւն և սառն և կարկուտ և
մրրիկք՝ թէ յայլմէ արարչէ էին, ոչ
կոչէր զնոսա Հոգին 'ի փառատրու-
թիւն, այլ իբրև զօտարոտիս մեկուսի

դնէր: Բայց նա տեսանեմք աւանիկ՝
զի ոչ զնոսա միայն, այլ և զվիշապս
և զգազանս և զխաւար և զփայլատա-
կունս. զոր 'ի չարէ դնեն, 'ի նոյն
փառատրութիւն նորին Հոգւոյ կոչե-
ցեալ և Դաւիթ և երեք մանկամբքն
'ի հնոցի անդ ընծայեցուցանէ. զի
ցուցցէ՝ թէ յուսմէ արարեալ են, 'ի
նորին և 'ի փառատրութիւն յիւրաւի
կոչին:

Եւ ոչ որպէս Մարկիոնն դանդաշէ՝
թէ արդարոյն արարածոց պարտ է
օտարին բարւոյ պաշտօն մատուցանել
վասն բարեբարութեան. զորոյ անհա-
մուլթիւնն՝ զէպ ժամանակի յանդիմա-
նեցուր:

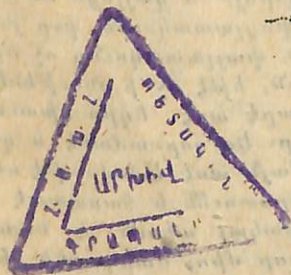
Ի Բ. Եի արդ թէպէտ յայնմանէ իսկ
յայտ է թէ որ ինչ 'ի փառատրութիւն
արարչին կոչի, նորա արարած է, այլ
և զմիոյ միոյ իսկ 'ի նոցանէ զարարած
մարթի 'ի գրոց ցուցանել:

Նախ զհրեշտակացն, որպէս ասէ
Դաւիթ՝ թէ արար զհրեշտակս իւր
հոգիս, և զպաշտօնեայս իւր բոց հրոյ:
Ապա և զհրոյ, և զայլոցն ևս մի ըստ
միոջէ. զփայլատակունս իւր յանձրևս
արար: Եւ փայլատակունք ոչ եթէ այլ
ուստեք են, եթէ ոչ 'ի բնութենէ հրոյ:
Եւ զխաւարէ ասէ. եղիր զխաւար, և
եղև զիշեր: Եւ զորոտմանէ և զհողմոյ
միանգամայն ասէ Ամովս՝ թէ որ հաս-
տատէ զորոտումն և հաստատէ զհողմ.
Տէր ամենակալ անուն է նորա: Եւ
այսպէս զոր միոյ մարգարէի թողեալ
իցէ՝ միւսովն ընու Հոգին սուրբ:

Արդ եթէ Դաւիթ ասէ՝ եթէ 'ի վերայ
ջուրց է երկիր, և Յորաւ և Եսայեաւ՝
թէ 'ի վերայ ոչընչի կայ, ոչ ինչ է
ընդ այն զարմանալ, և ոչ զմարգարէ-
ութիւնն հակառակ միմեանց համարել.
քանզի և այն ճշմարիտ է, և այս հաս-
տատուն: Եւ առ օրինակ 'ի մարմնոյ.
որոյ 'ի վերայ մորթ և միս է, և 'ի
միջի երակք և խողովակք արեան, և 'ի
ներքոյ դարձեալ նոյնպէս մորթ և միս.
և է մարմին և վերոյ քան զերակս
արեան և 'ի ներքոյ քան զերակսն:
Ըստ նմին օրինակի և երկիր 'ի վերայ
ջրոց է: Քանզի 'ի միջի իւրում ունի
զջուրս, և 'ի ներքոյ քան զջուրս.
և 'ի վերայ ոչընչի հաստատեալ
կայ ետեղակալ, և ունի յինքեան
զամփոփ զլոյծ բնութիւն ջրոցն: Եւ

երկոցունց մարգարէութեանցն մի և
նոյն դիտաւորութիւն է, և չիք ինչ
այլաբանութիւն 'ի միջի: Քանզի ոչ
այլ և այլ Հոգի ետուն զմարգարէու-
թիւնն, այլ նոյն և մի Հոգի, որ ար-
ժանի արար զմին պատմիչ առնել այ-
լոց իրաց, և զայլսն փնայելոցն 'ի
նմանէ:

Արդ զի երկինք ոչ շրջին զի ամե-
նայն ինչ որ չէր և եղև՝ արարած է և
ոչ ինքնակաց, առաջին բնութեանցն
օրինակք և գրոց վկայութիւնք բա-
ւական էին հաւանեցուցանել զմտա-
վարժս: Բայց քանզի 'ի նմին յամա-
ռութեան կան՝ զամենայն ինչ կենդա-
նի և շնչաւոր համարելով, ոչ հեղգաս-
ցուք ըստ մերում կարի և այնմ ևս
առնել պատասխանի:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0173635

30071